



„IDEJE AZ ÉPÍTÉSNEK” MEGÚJULÓ MŰEMLEKEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN VÁNDORKIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA



„IDEJE AZ ÉPÍTÉSNEK”

MEGÚJULÓ MŰEMLEKEK
A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

VÁNDORKIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA

TELEKI LÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY

„IDEJE AZ ÉPÍTÉSNEK”

MEGÚJULÓ MŰEMLÉKEK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

VÁNDORKIÁLLÍTÁS KATALÓGUSA

A KIÁLLÍTÁS LÉTREHOZÓI



TÁMOGATÓK



Teleki László Alapítvány

Budapest

2019

Tervezte és szerkesztette
DEÁK ILDIKÓ

Képszerkesztés és nyomdai előkészítés
GABLER CSABA

Fotók készítői
Felsorolva a kiállítás létrehozói közt

A katalógus a Rómer Flóris Terv támogatásával készült



A borítót tervezte
GABLER CSABA

©Teleki László Alapítvány, 2019
ISBN: 978-963-7081-30-9

Tartalom

Előszó.	5
A kiállítás helyszíneinek térképe.	6
A kiállítás létrehozói	8
„Ideje az építésnek”– Megújuló műemlékek a Kárpát-medencében	9
A Rómer Flóris Terv épületfelmérési munkái	10
A Rómer Flóris Terv támogatásával felújított épülethomlokzatok	14
A Rómer Flóris Terv tetőfelújítási munkái	18
Támogatott faharangláb és fakapu felújítások	24
Az énlakai unitárius templom famennyezetének restaurálása	28
A bodrogszentesi református templom helyreállítása	32
A küllői református templom felújítása.	36
A siteri református templom helyreállítása	40
A palágykomoróci református templom helyreállítása	44
A tiszabökényi g.k. templom helyreállítása	48
A gerényi g.k. templom helyreállítása	48
A szászsebesi ferencrendi templom helyreállítása	48
Ilyen volt, ilyen lett	52
Akvarelltábló.	58
Köbölyeges Mária és négy apostol	65
A helyszíntáblók hanganyaga.	66
A helyreállítások helyszíneit bemutató videók	67
A helyszínek virtuális bejárása számítógépen	67
Guckkasten.	68
Varsádi Barbara sírkövének másolata	70
Reneszánsz szószerzők kőlapjainak másolatai	71
Női fej ábrázoló boltozati konzol	72
Barokk templompadok festett oldallapjai	73
Kordokumentumok	74
Üzenetpalack a toronycsúcs buzogányából	76
Viharban lezuhant csillag és buzogány	78
Összeforgatható falképfeliratok	80
Faberrendezések restaurálása	84
Falképek feltárása és restaurálása műemléképületekben	86
Régészeti kutatás.	94
Foglalkoztatóasztal	104
A kiállítás képei	110
A munkálatok közreműködői és támogatói	114
Helységjegyzék.	116
Tárgymutató	118

Fejlécszínek



Kiállítási tablók



Tárgyak



Interaktív eszközök



A kiállítás képei



Jegyzékek, mutatók

A katalógus a kiállítás anyagát a tárlat elrendezésének megfelelően három fő csoportba osztva mutatja be.

A különböző fejlécszínek az egyes csoportokat jelölik.

Az első csoportban a különböző tablókon bemutatott anyagok, a másodikban a tárgyak, a harmadikban az interaktív eszközök találhatók. A negyedik és ötödik csoportba a kiállításról készült fényképek, illetve jegyzékek és mutatók kerültek.

A kiállítási tablók rész a beavatkozásokat munkálatok szerinti csoportosításban bemu-

tató háromrészes tablókon, a helyszíneket részletesen ismertető boltíves tablókon, valamint a felújítások eredményeként látványosan megújult helyszíneket felsoroló „Ilyen volt, ilyen lett” tablón látható helyszínekről nyújt részletesebb ismertetőt. Ebbe a csoportba kerültek az egyedi tablók anyagai is.

A tárgyak között a különböző helyszínekről származó eredeti tárgyak és másolatok szerepelnek.

Az interaktív eszközök közé a látogatók aktív közreműködését igénylő kiállítási anyagok kerültek.

A Teleki László Alapítvány és a Magyar-ság Háza közös rendezésében 2018-ban megnyitott „Ideje az építésnek” – Megújuló műemlékek a Kárpát-medencében című vándorkiállítás a határon túli magyar vonatkozású történelmi épületek megóvásának előmozdítására a Magyar Kormány által 2015-ben indított Rómer Flóris Terv keretében nyújtott támogatások eredményeit mutatja be.

A tárlat szűkre szabott keretei nem tették lehetővé a támogatásban részesült, kiemelkedően nagyszámú, mintegy 120 helyszín teljes spektrumának felvonultatását. Ugyanakkor átfogó keresztmetszetet nyújt a támogatott beavatkozásokról és a megújult helyszínekről.

A tablók egy csoportja azokat a munkálatokat mutatja be, amelyek elvégzése a leggyakrabban vált szükségessé. Ezek a sajátos műemlékvédelmi szempontok szerint végzett beavatkozások biztosítják, hogy a kiemelkedő jelentőségű történelmi épületek továbbra is fennmaradhasanak és, hogy a máig megőrzött korai részleteik eredeti értékei ne sérüljenek.

Egy másik csoport válogatást nyújt azon helyszínek közül, amelyek a több szakaszban nyújtott támogatás révén teljes körűen megújulhattak.

A támogatott objektumok többsége középkori eredetű egyházi épület. Ezt kívánja kiemelni a kiállítás középkori templombelsőre utaló elrendezése is, amelyben szárnyas oltárookra és stilizált, bordaíndításban végződő oszlopokra utaló tablók hordozzák az információt.

A kiállításához egy interaktív foglalkoztató tér is csatlakozik. Itt lehetősége nyílik a látogatóknak, kicsiknek és nagyoknak, hogy kipróbálhassák a speciális műemléki munkafolya-

matokat, virtuálisan felépíthessenek leomlott toronysisakokat, színes kazettákat rakhassanak ki, vagy színezzenek ki az eredetük alapján.

Kutathatnak falat, pontosabban lapokat, amelyeken a lekaparható „mészréteg” valamelyik támogatásban részesült helyszínről származó falképet, esetleg befalazott, gazdagon díszített nyílászárót takar.

Restaurálhatnak falképet is, szigorúan a műemlékvédelmi szempontoknak megfelelő vonalkázás és pontozás technikájával.

Akár régészkedhetnek is, és kipróbálhatják, milyen sikerrel tudják megtalálni, majd azonosítani a föld mélyén rejlő, régi korokból származó tárgyakat, töredékeket.

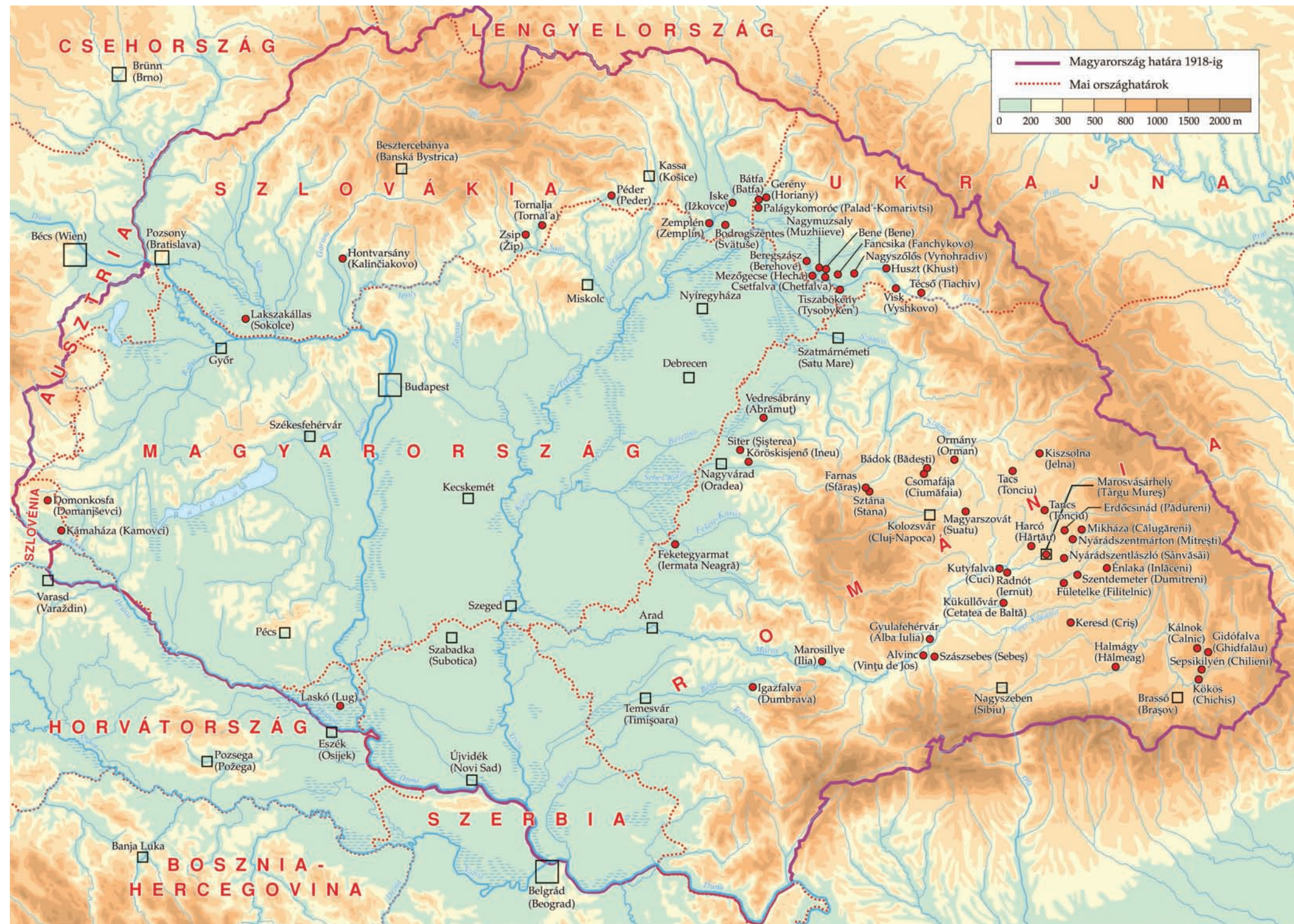
Forgatható hengerek segítségével felújított vagy felújításra szoruló falképsorozatokat rakhatnak ki, és összevethetik azokat a több mint száz évvel korábban készült másolatokkal.

Egy, a XVIII. században népszerű háromdimenziós látványt nyújtó eszköz segítségével betekinthetnek néhány kiemelkedően látványos templombelsőbe.

Emellett több eredeti tárgy, kordokumentum, műtárgymásolat, hang- és filmfelvétel is segíti, hogy a látottak az érdeklődők és a hozzáértők számára egyaránt emlékezetessé váljanak.

A kiállítási koncepció kialakításakor fontos szempont volt az, hogy a tárlat megtekintése során a látogatók maradandó élményt és hosszantartó ismereteket szerezzenek. Ezt szolgálják az ismétlések, ezért jelenik meg egy-egy helyszín, fénykép, információ több helyen, más-más környezetben is.

A kiállítás helyszíneinek térképe



A kiállítás létrehozói

Kiállítás kurátora: Deák Ildikó

Építészeti tanácsadó: Káldi Gyula

Kreatív tanácsadó: Dr. Diószegi László

A kiállítás grafikai terve, képszerkesztés, kiállítási fotók: Gabler Csaba

A kiállítás létrehozásában közreműködött: Diószegi-Szőcs Anna, Lőrincz Ágnes, Rédei Beáta, Szöllősi András

Szövegek: Deák Ildikó, Káldi Gyula, Kovács-Gaylhoffer Gábor, Szöllősi András

Latin szöveg fordítása (Péderi sírkő): Prof. dr. Visy Zsolt

Kisfilmek: StudioVino Kft.

Térképanimáció: Szávai József

3D integrált interaktív virtuális multimédia: Vajda József, Kovács-Gaylhoffer Gábor

Kőfaragványok másolata: Kovács István, Kiss Zoltán, Szabó József

Kazettás mennyezet installáció: Mihály Ferenc

Fémrestaurátor: Félegyházi Károly

Néződoboz (Guckkasten): Varga József és Varga Lajos asztalosmesterek, Visk, Kárpátalja

Installáció kivitelezés: AFV Kft.

Nyomdai munkálatok: Kolonel-D

Nyomtatásért és az installációk kivitelezésért felelős: Kiss Beatrix

Nyomdai előkészítés, képszerkesztés: Szekeres Tibor

A kiállításon látható fényképeket készítették: Domokos Levente, Ferenczi Z. Sámuel, Gaylhoffer Kovács Gábor, Lázár Levente, Mudrák Attila, Németi Róbert, Szarvas Péter, Emődi Tamás, Furu Árpád, Káldi Gyula, Kiss Lóránd, Kiss Zoltán, Lángi József, Mihály Ferenc, Molnár István, Stark István, Szöllősi András, illetve a munkálatokban résztvevő szakemberek készítették.

Régészeti leletek: Zsilenko Mária régész, Ungvári Nemzeti Egyetem Balahuri Eduárd Régészeti Múzeum

Reprodukciók:

Néprajzi Múzeum: Huszka József akvarellmásolatai a sepsikilyéni unitárius és a gerényi görög-katolikus templomok falképeiről. **Fotó:** Sarnyai Krisztina

Magyar Nemzeti Múzeum: Huszka József akvarellmásolata a sepsikilyéni unitárius templom északi falán található Szent László-legendát és a Passió jeleneteit ábrázoló falképekről

Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ: Kallós Kálmán festménye a feketegyarmati református templom falképeiről

Köszönjük a Magyar Nemzeti Múzeumnak és MÉM Műemlékvédelmi Dokumentációs Központnak, hogy térítésmentesen bocsátották rendelkezésünkre a reprodukciókat.

Külön köszönet a kölcsönadott tárgyakért a kutyfalvi, igazfalvi, kálnoki és viski gyűlegezeteknek, Lukács István, Czapp István, Szabó Adél Júlia és Jenei Károly lelkipásztoroknak.

Köszönet illeti a gyűlegezeteket, restaurátorokat és kivitelezőket, akik áldozatos munkájukkal segítettek a műemlékek felújítását.

A kiállítás létrehozói: Teleki László Alapítvány, Magyarország Háza.

Támogatók:

Miniszterelnökség, Társadalmi és Örökségvédelmi Ügyekért, valamint Kiemelt Kulturális Beruházásokért Felelős Helyettes Államtitkárság – Rómer Flóris Terv

Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt.

„Ideje az építésnek” – Megújuló műemlékek a Kárpát-medencében

Kárpát-medence magyar közösségeit a történelem során számtalan pusztító támadás érte. Az öldöklés és rombolás után azonban, mindig volt erejük talpra állni, templomaikat, falvaikat újjáépíteni. Az erejüket sokszor meghaladó munkákban rendszerint támogatókra is számíthattak. Erről tanúskodnak az évszázados templomokban a patrónusok emlékét máig őrző emlékjelek.

A templomok egymásra épülő rétegei pontos lenyomatai a közösségeket ért veszedelmeknek, hanyatlásnak, megerősödésnek vagy újjáéledésnek. A falak máig tükrözik az építetők hitvilágát, anyagi erejét, és őrzik az építőmesterek mesterségbeli tudásának, felkészültségének nyomait. Az épületek megformálásából, a falakat áttörő nyílászárók kiképzéséből, a hosszú évszázadok viszontagságai ellenére jelenleg is látható faragványokból, falképekből ma is kiolvasható az a kapcsolatrendszer, amely ezeket a közösségeket összekötötte a szűkebb vagy tágabb környezetükkel, olykor egészen távoli országokkal.

Nem képeztek kivételt ez alól a legkisebb települések sem. Erről tanúskodnak a legkevésbé tehetős, kis lélekszámú egyházközségek jelentéktelennek tűnő kis templomai, amelyek a legváltozatosabb formában őrizték meg eredeti kialakításukat, részleteiket. Ezek az épületek máig elvitathatatlan bizonyítékai építetők nyelvének, hitének, valamint nyugati kereszténységhez tartozásának. Emiatt páratlan jelentőséggel bírnak nemcsak saját jelenlegi, gyakran megfogytakozott gyűlegezeteik, hanem az egész magyar nemzet számára, hiszen történelmünk megismerésének pótolhatatlan és hiteles dokumentumaiként szolgálnak.

A Kárpát-medence hajdani hódoltsági területein kívül eső, az újkorban Magyarország határain túlra került vidékek őrizték meg legnagyobb számban és leghitelesebb formában a korai középkortól kezdve eleink által emelt egyházakat. Az ezeken a területeken gyökeret vert, régen virágzó, de mára már megcsappant lélekszámú, vagy a megszűnés szélére került magyar gyűlegezetek templomait ismét a megsemmisülés fenyegeti.

Világossá vált, hogy ha nem érkezik rövid időn belül külső segítség, akkor ezek, az oly sok vihart megélt falak ezúttal végérvényesen az enyészetté válhatnak, pótolhatatlan veszteséget okozva nemcsak a magyar, hanem az egyetemes történelem és kultúra számára is.

A Magyar Kormány, felismerve felelősségét az elszakított területek veszélyeztetett magyar örökségének megőrzésében, 1999-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Nemzeti Örökség Programja keretében támogatási

rendszer indított útjára ezeknek a műemlékeknek a megmentésére.

A Teleki László Alapítvány lebonyolításában megvalósuló, a határon túli magyar vonatkozású kulturális örökség megővására és megismertetésére irányuló több éves program – habár a valós igényekhez képest csupán szimbolikus mértékű forrásból gazdálkodhatott – nagysikerű, sok eredményt felmutató, hatékonyan működő projektnek bizonyult. A támogatási rendszer keretében mintegy 300 műemléken történtek részleges, és mintegy 30 műemléken teljes körű helyreállítási munkálatok. A program megszüntetésig, 2006-ig összesen mintegy 1,2 milliárd forint összeg jutott a határainkon túli magyar műemlékek megmentésére.

Rövid kényszerszünetet követően a Kárpát-medence magyar vonatkozású épített örökségének kutatása és felújítása 2010 után a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága és az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatásával folytatódott. Az újraindított program, amelyet ismét a Teleki László Alapítvány szervezett, a szerény források ellenére, szép eredményekkel büszkélkedhetett.

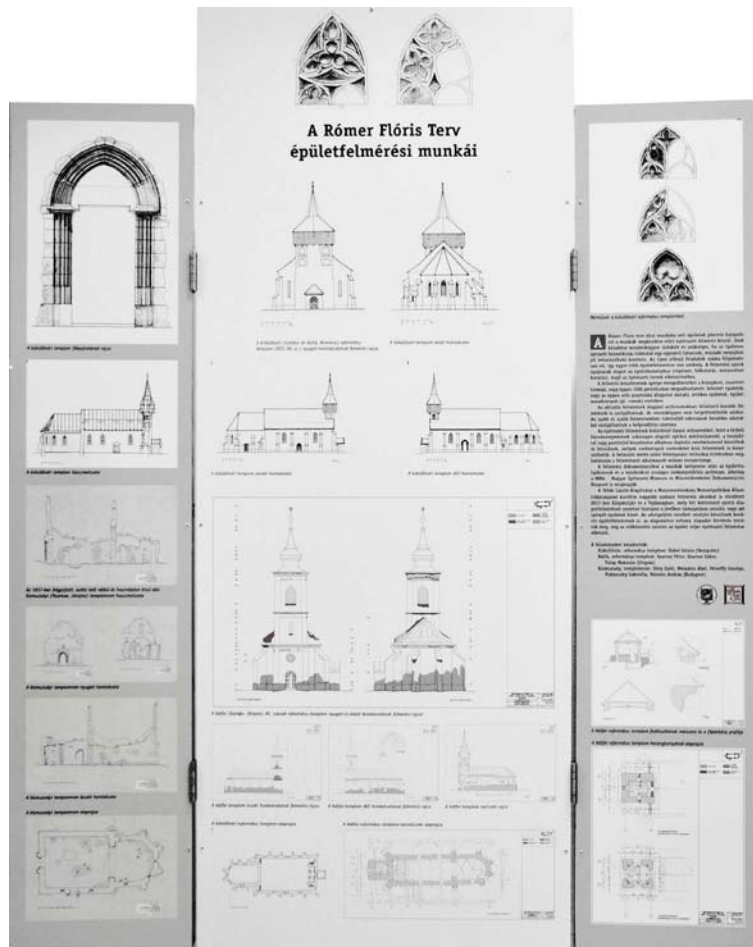
A projekt sikere is hozzájárult ahhoz, hogy 2015-ben a Magyar Kormány határozatot hozott a határainkon túli magyar műemlékek védelmét támogató Rómer Flóris Terv beindításáról. A Rómer Flóris Terv 2016-ban 200, 2017-ben és 2018-ban 250 millió Ft-tal gazdálkodhatott. A kormány a program megszervezésével, lebonyolításával, valamint minőségbiztosítási feladatok ellátásával a területen nagy tapasztalatokkal és kiváló helyismerettel rendelkező Teleki László Alapítványt bízta meg.

A Rómer Flóris Terv keretében 2018-ig mintegy 127 objektumon kezdődtek kutatási, dokumentálási, helyreállítási és restaurátori munkálatok. Az eltelt rövid idő ellenére 10 műemlék teljeskörű helyreállítása fejeződhetett be. A nagyszámú részleges felújítás sokszor végveszélyben lévő épületet mentett meg a biztos pusztulástól, a restaurátori beavatkozások eredményeként felszínre kerültek korábban nem ismert freskók és műrészletek.

Az „Ideje az építésnek” című tárlat az elmúlt évek eredményeibe ad betekintést. A kiállítás szervezői remélik, hogy munkájukkal hozzájárulnak a Kárpát-medence csodálatosan gazdag magyar épített örökségének megismeréséhez és fennmaradásához.

A budapesti bemutatót követően a tárlat vándorútra indul, és bejárja a Kárpát-medence magyar lakta vidékeit.

A Rómer Flóris Terv épületfelmérési munkái



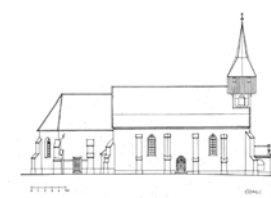
A középkori összetett tömegű, vagy a több periódusban átépített, bővített épületek, a pusztuló értékes épületek, épületmaradványok (pl. romok) felújítása esetében, amennyiben a beavatkozások túlmutatnak egy egyszerű tatarozás, műszaki megújítás keretein, még a munkálatok megkezdése előtt indokolt épületfelmérést készíteni. Az így kapott felmérési rajzok alapot nyújtanak az épületkutatásokhoz és az építészeti tervek elkészítéséhez.

Korábbi felmérések is szolgálhatnak az aktuális felmérések alapjául, de semmiképpen nem helyettesíthetik azokat. Az újabb és újabb felmérésekből beszédesebb adatok nyerhetők a helyreállítás számára. Napjainkban az építészeti felmérések hagyományos és a legkorszerűbbnek számító

eszközökkel, így teodolittal, vagy pontfelhő készítésére alkalmas lézerszkennerral készülnek. Az így felvett adatokat kézi felméréssel is kiegészíthetik.

A Rómer Flóris terv keretében 2017-ben felmérési akció indult Kárpátalján és a Vajdaságban. A cél az, hogy két különböző szintű állapotfelméréssel tisztázzák a támogatásra szoruló, vagy azt igénylő épületek körét. Az alapszintű felméréssel néhány alapadat felvétele történik meg, míg az előkészítési szinten az épület teljes építészeti felmérése elkészül.

A munkák befejezése után a dokumentációk az épülettulajdonosokhoz és a mindenkor országos örökségvédelmi archívumba kerülnek.



Az északi homlokzat felmérési rajza



Az apszis felőli oldal felmérési rajza



A templom apszisa



A templom hosszmetzeti rajza



A nyugati homlokzat felmérési rajza



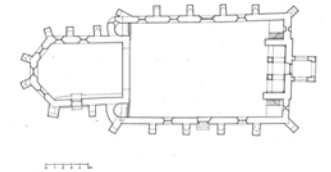
Az északi homlokzat felmérési rajza



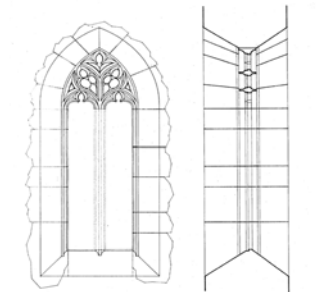
A mérműves ablakok felmérési rajza



A küüllővári ref. templom felmért mérműves ablakai



A templom alaprajza



A szentélyablak felmérési rajza

A küüllővári református templom felmérése

Küüllővár Árpád-kori református temploma jelenlegi alakját több periódusban nyerte el. Az évszázadok során a templomot többször átépítették. Mai bonyolult alaprajzi elrendezése és homlokzatainak megjelenése ezeknek az átalakításoknak a nyomait viseli magán.

A felújításra szoruló templom magyar kormányzati támogatással három periódusban kívül-belül megújult. A beavatkozások megkezdése előtt elkészült a felújítás megtervezését segítő, a templom egészére és a középkori építészeti részletekre kiterjedő felmérése és részletes rajzi dokumentálása.



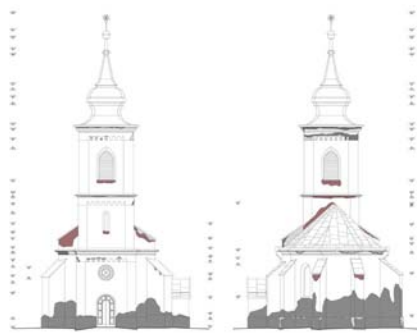
A déli főbejárat felmérési rajza



A templom déli főbejárata



A templom nyugati homlokzata



A nyugati és keleti homlokzat felmérési rajza



A templom északi homlokzata



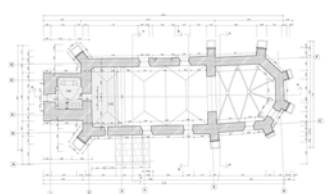
A templom északi homlokzata



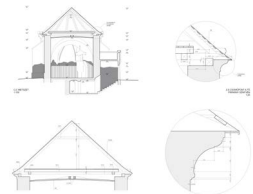
A déli homlokzat és a gótikus ablakkeret rekonstrukciója



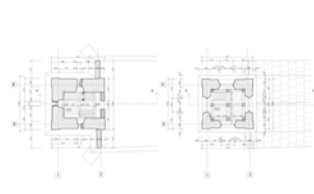
A templom hosszmetsete



A templom karzatszinti alaprajza



A fedélszék metszete és a főpárkány profilja



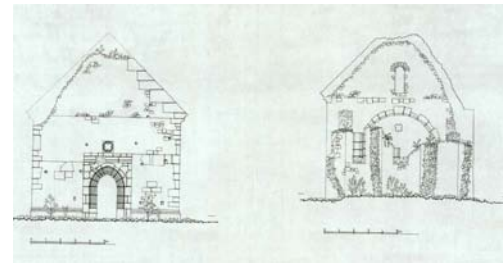
A harangtorony alaprajza

A bártfai református templom felmérése

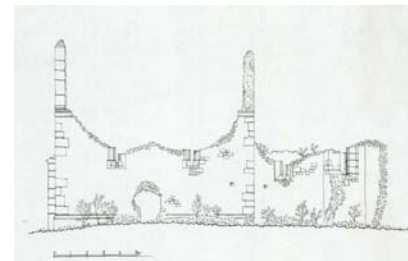
Bátfa, Kárpátalján, Ungvártól 10 km-re fekvő település. Református temploma a XIV. században épült. Eredeti síkmennyezetű hajóját fából készült cseh-süveg boltozat fedi. Sokszögzáródású szentélye csúcsíves diadalívvel csatlakozik a hajóhoz. Utólag a hajóbelső nyugati oldalán falkazatot, a szentély és a hajó alatt kriptát alakítottak ki.

A templom falait 1983-ban cementalapú vakolattal vonták be. Mostanra a homlokzatok vakolatrétege és a lábazatok állapota erősen leromlott. Az alsó részek károsodását elősorban a felszívódó talajvíz és a csapadékvíz okozta. A déli homlokzaton a szentély és a hajó csatlakozásánál repedés látható, amely a főpárkány magasságában a legjelentősebb.

A károsodások megszüntetését célzó felújítási munkálatok megkezdése előtt 2015-ben, megtörtént az épület minden részletére kiterjedő felmérése és dokumentálása. A mérések során elkészült a templom helyszínrajza, műszaki leírása, valamint a templom és torony homlokzatainak a felmérési rajza és szintenkénti alaprajza.



A nyugati és keleti homlokzat felmérési rajza



A déli homlokzat felmérési rajza



A nyugati homlokzat



A déli homlokzat

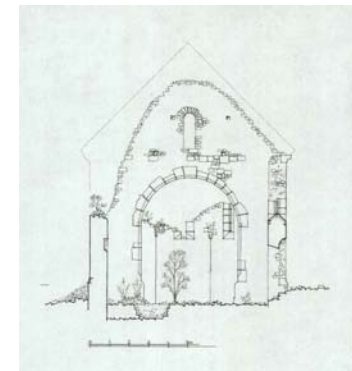
A kismuzsalyi romtemplom felmérése

Kismuzsaly Beregszásztól néhány kilométerre délkeletre fekvő település volt. II. Rákóczi György 1657-es lengyelországi hadjáratának megtorlására Lubomirski lengyel marsall által indított, Beregszász városát is felperzselő pusztító támadásokat követően elnéptelenedett.

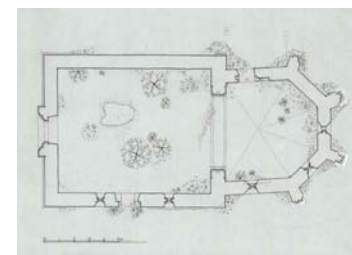
A falu gazdag faragásokkal és részletekkel épült kőtemploma kifejezetten nívósnak tűnik egy átlagos falusi templom színvonalához képest. Építését a szakirodalom a XV. századra datálja. Az épület rendkívül masszívan épült meg, amit az is bizonyít, hogy a falu elnéptelenedése után magára maradt templom falai máig állnak, és állapotuk a XIX. század derekán készült rajzokhoz képest napjainkig alig változott.

Az eredeti állapotukat nagyobb változtatások nélkül máig őrző falak konzerválására, és az épület hasznosítására tervek készültek.

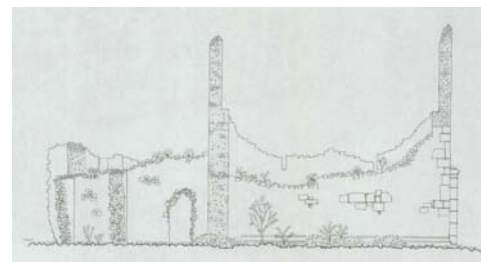
Ennek kapcsán megtörtént a romtemplom régészeti kutatása és részletes felmérése. A mérések eredményeit alaprajzok, homlokzati, hosszmetseti és keresztmetseti rajzok dokumentálják.



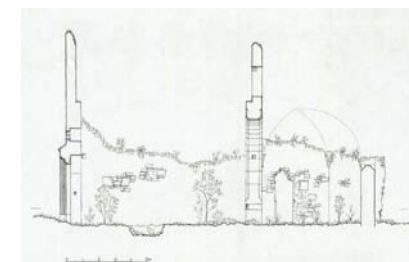
A romtemplom keresztmetsete



A romtemplom alaprajza



Az északi homlokzat felmérési rajza



A romtemplom hosszmetsete

A Rómer Flóris Terv támogatásával felújított épülethomlokzatok



Történelmi épületeink homlokzataira jellemző, hogy az évszázadok során gyakran átalakultak, a változtatások pedig egymásra rétegződtek.

Egy-egy ilyen épület felújításakor a szakemberek igen összetett, elsősorban súlyos tetőbeázásokból, homlokzatkárosodásokból, illetve a történelmi rétegződésből adódó torzításokkal, problémákkal szembesülnek. A több építési perióduson átesett épületek helyreállítását falkutatás előzi meg, amely a korábbi, de a későbbiek során eltakart, vagy átalakított elemek feltárását célozza. A kutatómunka elsősorban az eredeti felületképzések megismerésére, valamint az egykori szintviszonyok, visszabontások, magasztások tisztázására terjed ki. A helyreállítási folyamatban meghatározóak a falkutatási és

régészeti eredmények. Ezek alapján kerülhet sor egy korábbi épületrészlet, vagy teljes homlokzati szakasz hiteles helyreállítására, az eredeti kapuk, ablakok, párkányok, felületi struktúrák és falfestés bemutatásával.

A felújítás során fontos a közelmúltban gyakran felhordott cementes vakolatok eltávolítása, a vízesedési problémák megoldása, a faltestek megerősítése, valamint a falrepedések kijavítása, összeszövése.

Történelmi épületek esetén néha a falazatok megmagasítására van szükség. Ilyenkor a ráfalazásnak összhangban kell lennie az épület történetiségével, mértékének egy korábbi, igazolt arányrendszerre kell utalnia. Felületének kiképzése is jelzésszerű eltérést kell mutasson az eredeti felületekhez képest.

1. Köröskisjenő Árpád-kori eredetű református templomának felújítása

Köröskisjenő Nagyváradtól keletre fekvő település. Református temploma a Sebes-Körös völgye egyik jelentős műemléke.

A felújítást megelőző kutatások az évszázadok során felhordott vakolat- és mészrétegek alul elfalazásokat és értékes középkori építészeti részleteket tártak fel. Ezek alapján három fő építészeti periódust lehetett elkülöníteni.

Megállapítható volt, hogy a szentélyt egy Árpád-kori templomhajóból alakították ki, a hajót a XIII. század végén vagy a XIV. század első felében, míg a tornyot 1798 és 1799 között emelték.

A támogatásnak köszönhetően a külső homlokzat teljesen megújult. Látványos elemként jelennek meg a bemutatott középkori ablakok, téglaládszoros, felszentelési keresztek.



A köröskisjenői ref. templom déli homlokzata felújítás előtt



A köröskisjenői ref. templom felújított déli homlokzata

2. A marosvásárhelyi XVIII. századi minorita templom és kolostor helyreállítása

Marosvásárhely Maros megye székhelye. Minorita temploma 1760–1767 között Páduai Szent Antal tiszteletére épült. A kolostor építése 1740-ben kezdődött. 1903-ban historizáló stílusban kibővítették.

A kolostort 1948-ban államosították. Diáktothonná, majd családok számára lakásokká alakították át. Az 1989-es rendszerváltás után az épület visszakerült az egyház tulajdonába. 2008 óta a jezsuita szerzetesek gondozzák.

Az egyháznak visszaszolgáltatót épület tetőzete és homlokfalai erősen lepusztult állapotban voltak. A nedvesség, az igénytelen használat, a beázások és a sérült csatornák súlyos károkat okoztak a homlokzaton, amelyeket cementes vakolattal javítottak ki.

A RFT támogatásának köszönhetően a teljes tetőszerkezet és a homlokzatok is megújulhattak.



A marosvásárhelyi minorita templom és kolostor a helyreállítás előtt



A minorita templom és kolostor helyreállított homlokzata és tetőzete



A vedresábrányi református templom felújítás előtt



A felújított vedresábrányi ref. templom



A köröskisjenői ref. templom feltárt keleti fala



Középkori ablakok és élre rakott téglasor a köröskisjenői ref. templom homlokzatán



Befalazott mérműves ablak a zempléni ref. templom homlokzatán

3. Vedresábrány XIII. századi református templomának felújítása

Vedresábrány Erdélyben, Margittától délnyugatra, a Berettyó mellett fekvő település. Értékes református temploma magyar állami támogatással, két fázisban teljes körűen megújult.

Első körben az épület statikai megerősítése történt meg. Ennek során elbontották a statikailag károsodott fedélszéket és a tetőzetet, illetve egy 85 cm magas téglaráfalazással eredeti magasságúra építették vissza a hajó és a szentély falait. A megemelt falkoronára új keményfából készült koszorú került. Erre épült fel az új fedélszék és héjazat.

A második fázisban a templomhajó és a szentély külső homlokzatait állították helyre, amelyeken bemutatták a feltárt középkori építészeti részleteket és a faltextúrát.

4.

A köröskisjenői református templom falait az évszázadok során egymásra felhordott vakolatok vastag rétege fedte. Ezek eltávolítása után a keleti homlokzat külső falán láthatóvá vált a lebontott szentély befalazott diadalívének nyoma.

5.

A köröskisjenői templom déli homlokzatán középkori élre rakott téglasor-ornamentikát és befalazott ablakokat tárt fel a kutatás.

6.

A felvidéki Zemplén XII-XIII. századi eredetű református templomának vakolatrétegei értékes középkori részleteket, gazdagon faragott mérműves befalazott ablakokat takarnak.

7.

A vedresábrányi református templom statikailag károsodott fedélszékének elbontása után lehetőség nyílt arra, hogy eredeti magasságúra visszaépítsék az épület korábban visszabontott falait. Ezért egy 80 cm magas, az eredeti falszövegtől eltérő téglasor épült a falkoronára.

8.

A vakolatréteg eltávolítása után láthatóvá váltak a vedresábrányi ref. templom homlokzatának súlyos károsodásai. A több helyen megrepedt falszövetet falszövéssel javították ki, erősítették meg.

9.

Az állami kezelés hosszú évtizedei alatt a rendszeres karbantartási munkálatok elmaradása miatt a marosvásárhelyi minorita kolostor tetőszerkezete súlyosan károsodott, amely a falak lepusztulásához vezetett. A felújítás során ezért elsődleges feladat a tetőszerkezet megújítása volt.

10.

1989 előtt a kolostor homlokzatán keletkezett hibákat cementes vakolattal javították ki. A mostani felújítás során ezt a vakolatot, mivel alatta a korábbi történelmi vakolatrétegek elpusztultak, nem a műemléképületeken engedélyezett szakszerű feltárási módszerrel távolították el, hanem fúrógépekkel hántolták le.

11.

A történelmi épületek műemlékvédelmi szempontok szerinti helyreállítása során fontos, hogy a korábbi korokból megmaradt anyagokat, lehetőség szerint eredeti állapotukban megőrizzék. Ezért a régi nyílászárók faanyagát kijavítják, a hiányzó részeket pótolják, és így kerülnek vissza helyükre.



A tető nélküli, visszamagasított falú vedresábrányi ref. templom



Falszövés



A minorita templom súlyosan károsodott tetőszerkezete



Cementes vakolat eltávolítása a minorita rendház faláról



Nyílászáró-helyreállítás

A Rómer Flóris Terv tetőfelújítási munkái



A tetőszerkezet az épület időjárási hatásoknak leginkább kitett része, meghatározza a szerkezetek, födéme, falak élettartamát, így védelme, meghibásodásainak kijavítása kiemelten fontos.

A tetőzet felújítása a károsodás mértékétől függ. Van, amikor csak egy-egy károsodott elemet kell kicserélni. Nemritkán azonban a héjazat teljes felületét meg kell újítani. A tetőfedést rendszeresen karban kell tartani, a kimoszdult cserepeket vissza kell helyezni, a fémlemezfedést újra kell festeni, a faszindelyfedést pedig impregnáló anyaggal időnként át kell kenni. Súlyosabb esetekben a teljes héjazatot cserélni kell.

Komolyabb beavatkozást jelent a tető szerkezetének teljes felújítása, vagy újjáépítése.

Ahhoz, hogy a romossá vált történeti épületek további károsodását meg lehessen állítani,

és a még megmaradt értékes részleteket meg lehessen menteni védőtetőt építenek a teljes épület vagy csak egy szakasza fölé.

Műemléképületek esetén az új elemek beépítésekor nemcsak a műszaki igényekre kell figyelemmel lenni, hanem a felhasznált anyagoknak és az alkalmazott megoldásoknak messzemenően igazodniuk kell a védendő régi szerkezetekhez.

Az újonnan beépített faanyagot előzőleg égéskésleltető, valamint rovar- és gomba-mentesítő szerekkel kezelik.

A tetőfedés elkészülte után vissza kell állítani, vagy meg kell újítani, szükség esetén újonnan ki kell alakítani az épület villámvédelmi rendszerét. Fontos kiépíteni a tetőről az ereszcatornában összegyűlő csapadékvizet az épülettől biztonságos távolságra elvezető csatornarendszert is.

1. A csetfalvi református templom zsindefedésének kezelése

Csetfalva a Tiszaháton, Beregszásztól 15 km-re fekvő helység. A Szent Erzsébet tiszteletére szentelt temploma a XV. században épült. 1753 és 1773 között készült népies, festett famennyezete egyedülálló a környéken. Magas, szoknyás, galériás, négy fiatornyos, faszervezetű harangtornyát karcsú, magas sisak fedi.

Zsindeféjázatának javítását és kezelését a RFT támogatásával végezték el.



A csetfalvi ref. templom héjazatának karbantartása

2. A benei református templom tetőzetének felújítása

Bene Beregszásztól 13 km-re délkeletre, a Borsza-folyó jobb partján fekszik. A XIV. század második felében épült temploma az évszázadok során többször súlyosan károsodott. Legutóbb az 1998-as és 2001-es árvizek okoztak komoly károkat az épületben.

Magyar állami támogatással felújították a teljes templomot, mely során nedvességtelenítették az épületet, tetőzetét eredeti magasságúra megemelték és zsindeféllyel fedték be. Tornyára négy fiatornyos, galériás, zsindefédésű sisak került.



A benei ref. templom felújított héjazata

3. A huszti református templom zsindefedésének felújítása

A Szent László által épített vára révén a középkortól fontos politikai és hadászati központnak számító koronaváros, Huszt, Nagyszőlőstől 24 km-re, a Tisza jobb partján fekszik. Temploma a XIV. században épült. Hajója és szentélye is minden bizonnyal ebből a periódusból származik. Harangtornyát a XV. században emelték, a XIX. század végéig négy fiatornyos, csúcsos sisakja volt. A templom értékes XV. század eleji falképeket őriz. Az elmúlt években a templomot teljes körű helyreállították. A Rómer Flóris Terv a faszindelytel fedett tető kijavításához és kezeléséhez nyújtott támogatást.



A huszti ref. templom felújított héjazata

4. A hontvársányi református templom zsindeféjázatának javítása

Hontvársány Lévától 5 km-re délkeletre, a Sikenica patak partján fekszik. Árpád-kori kisméretű templomát 1655 óta a református gyülekezet használja. A XVIII. században a nyugati oldalon tornyot építettek az épülethez. 1832-ben, egy tűzvész követő felújításakor a hajó külső falait és apszisát támpillérekkel erősítették meg. A Rómer Flóris Terv támogatásával a tető faszindelyfedését javították ki, és kezelték újra 2016-ban.



A hontvársányi ref. templom zsindeféjázatának javítása



A lakszakállasi református templom megújult fémhéjazata

5. A lakszakállasi református templom tetőzetének felújítása

Lakszakállas Komáromtól 20 km-re fekszik. Gótikus templomának hajója a XIV. században, szentélye a XV. században épült. A XVII. században fallal vették körül.

A Rómer Flóris Terv támogatásával 2016-ban lecserélték az elöregedett azbesztpala-héjazatot, ácsszerkezetét kijavították, és kiépítették a vízelvezető rendszert.

A felújítás előtt felmerült, hogy ismét fazzindelfedést kapjon az épület. A tető dőlésszöge azonban ezt nem tette lehetővé.

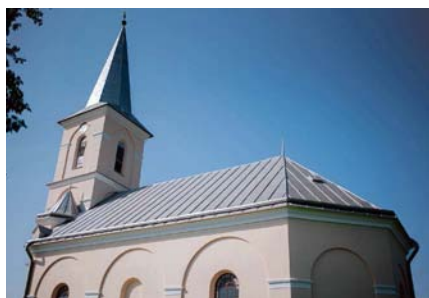


A laskói református templomtorony felújított fémsisakja

6. A laskói református templom toronysisakjának felújítása

Laskó Eszékától északra, Dél-Baranyában fekszik. Temploma a Traianus korából fennmaradt vár helyén Szent István király idején épült. Mátyás korában az épületet kibővítették, amely Sztárai Mihály idején a reformátusoké lett. A XVI. században leégett épületet 1748-ban újjátették fel. 1807-ben kibővítették, és meghosszabbították. 1842-ben a toronyra bádoffedésű sisakot helyeztek el.

A toronysisak elkorhadt faszervezetét és fémlemez borítását a Rómer Flóris Terv támogatásával újjátették fel.



Az iskei református templom és torony felújított fémhéjazata

7. Az iskei református templom és torony fém tetőzetének felújítása

Iske Kelet-Szlovákiában, Nagykapostól 9 km-re nyugatra, a Laborc bal partján fekszik. Historizáló, neogót stílusú református templomát 1904 és 1906 között emelték.

Az utóbbi időben a tetőzet fémborítása tönkrement, a beázások a fedélszék állagát veszélyeztették.

A RFT támogatásával 2016-ban és 2017-ben kijavították a templom és torony horganyzott acéllemezének hibáit, felületét rozsdamentesítették, és horganyfestékkel újrafestették.



A tornaljai református templom felújított héjazata

8. A tornaljai református templom fedélszékének helyreállítása

Tornalja Rimaszombattól 28 km-re keletre, a Sajó bal partján fekszik.

XV. századi késő gótikus templomát 1786-ban és 1938-ban felújították. Ez utóbbi alkalmával neoromán stílusban át is alakították. Fedélszéke 1938-ban készült a középkori elemek részbeni felhasználásával.

A tetőzet kettős hódfarkú cserépfedése az utóbbi időben beázott, a tetőszerkezet faanyagát veszélyeztette.

A RFT támogatásával 2016-ban teljesen megújult a tető cserépfedése.

9. A kökösi unitárius templom tetőzetének és homlokzatának helyreállítása

Kökös Sepsiszentgyörgytől 10 km-re délre, az Olt és Feketeügy összefolyásánál fekszik. A XIII. és XIV. század fordulóján épült templomát az 1500 körüli tűzvész után kibővítették. A különálló harangtorony és a déli portikus a XVIII. században épült. Az 1954. évi tűz után a templomot felújították. A közelmúltban értékes falképrészleteket tártak fel a belső falakon.

A nagyon rossz állapotban levő templom a RFT támogatásával teljes körűen megújul.



A felújított kökösi unitárius templom

10. A marosillyei Sarlós Boldogasszony római katolikus plébániatemplom tetőzetének felújítása

Marosillye Dévától 21 km-re északnyugatra, a Maros jobb partján fekszik. Temploma 1412-ben már állt, a XVI. század második felétől a reformátusok használták, majd 1749-ben visszakért a katolikus egyházhoz. 1900-ban felújították, ekkor készült nyugati tornya is. A római katolikus gyülekezet elnéptelenedése miatt az épület állaga fokozatosan leromlott.

Az RFT támogatásával 2016-ban a templom tetőfedése a XX. század elején készült cserepek átforgatásával újult meg.



A marosillyei plébániatemplom felújított tetőzete

11. Védőtető építése a romos ormányi középkori református templom szentélye és oldalfalai fölé

Ormány Szamosújvártól nyugatra fekvő település. Az egykor magyarul falu református gyülekezete elnéptelenedett. A hívek nélkül maradt XIII.-XIV. századi református templom zsindefedésű tetőzete a XX. század utolsó negyedében tönkrement, majd az egész épület pusztulásnak indult.

A mára már romossá vált templom falai értékes középkori részleteket, kőfaragványokat őriznek. Szentélyének falain még láthatók a több periódusból származó falképek töredékei.

A szentélyre, ahol a falképek értékesebb része található a Rómer Flóris Terv támogatásával ideiglenes védőtető, a falkoronára takaró lefedés készült.



A romos ormányi református templom

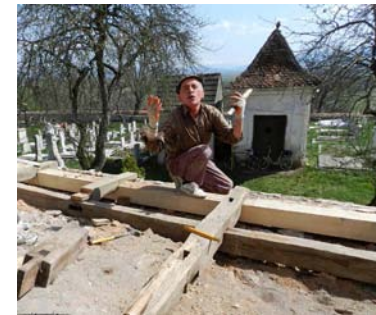


Védőtető épül a romos ormányi református templom fölé

Tetőfelújítási munkálatok képei



Télvíz idején is készül az új tetőzet a radnóti XVI. sz-i várkastély két bástyájának 2012-ben leégett fedélszéke helyére



A halmgyi középkori evangélikus templom tetőzetének újjáépítése



A marosillyei középkori eredetű római katolikus templom tetőfelújítási munkálatai



A zsindelykészítés hagyományos eszközei



A köröskisjenői református templom új fedélszékeinek építése



A marosillyei középkori eredetű római katolikus templom cserépfedésének felújítása



Fiatal önkéntesek segítkeznek az égei református templom felújításánál



Hagyományos és korszerű eszközökkel újul meg az égei református templom környezete

Támogatott faharangláb és fakapu felújítások



A Kárpát-medencei faharanglábak valóságos remekai az ácsmesterségnek. Muravidéktől Erdélyig az erdőségekben gazdag térségekből kerültek ki a famegmunkálás legnevesebb mesterei. Számos gyönyörű haranglábát emeltek a legegyszerűbbtől a többszintes tornácos, galériás, szoknyás haranglábakig.

Az évszázadokra épült gerendaszerkezeteket keményfából, főleg tölgyből ácsolták, és keményfa-csapokkal erősítették meg. A pár évtizedre szánt védő héjazat könnyen megmunkálható, puhább anyagokból készült. A függőleges felületeket deszkával, a harangot védő sisakot és „szoknyát” régente zsúppal vagy fazsindellyel fedték be.

A haranglábak, a templomkerteket övező kerítések és a faragott kapuk különösen kiszolgáltatottak a fán megtelepedő élősködőknek, az időjárás hatásainak és a nedvességnek.

Ezért rendszeres karbantartást, szükség esetén teljes felújítást igényelnek.

Karbantartás során a zsindelyfedést víztaszító anyaggal, kátránnyal kezelik. Átfogó felújítás során a károsodott héjazatot elbontják, majd a sérült és tönkrement szerkezeti elemeket kicserélik, szükség szerint újakkal pótolják.

A zsindelyek hasításos, pattintásos eljárással készülnek. Fűrészelés esetén az elmetszett farostok mentén a víz könnyebben jutna be a faanyag belsejébe, ami gyors korhadáshoz vezetne.

A meglévő és az újonnan beépített elemek védelméről, víztaszításáról impregnálással kell gondoskodni.

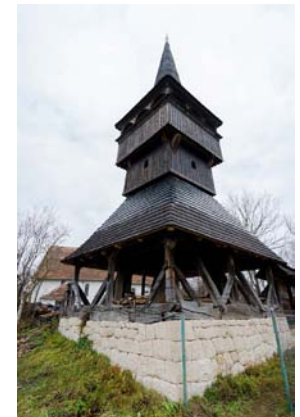
Az új zsindelyeket olajfürdőben főzve kezelik. Vízhatalanságukat beépítésük után kátrányos vagy olajos kenéssel növelik.

1. A farnasi református harangláb zsindelyfedésének cseréje

Farnas Bánffyhunyadtól északra fekvő, Szilágy megyéhez csatolt, kis kalotaszegi település. XV. századi református templomának nevezetessége az Umling-család két generációja által 1760-ban, illetve 1790-ben készített értékes festett faberendezés. A templom épületétől délnyugatra magas kőalapon áll a XVIII. századi galériás, szoknyás faharangláb. Szentléleknek szentelt harangját 1475-ben öntötték. A harangláb fazsindelyborítása az utóbbi időben tönkrement. A Rómer Flóris Terv támogatásával 2018-ra teljeskörűen megújult.



Felújításra szoruló farnasi harangláb



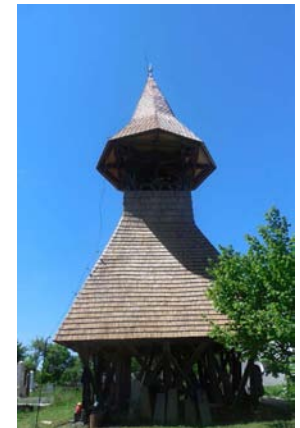
A felújított farnasi harangláb

2. A kálnoki unitárius harangláb felújítása

Kálnok Kovászna megyében Sepsiszentgyörgytől 12 km-re északra fekszik. Az 1674-ben épült egyhajós unitárius temploma mellett álló zsindellyel fedett faharanglábát egyes források szerint 1773-ban, mások szerint 1781-ben emelték. Az építmény a vidék legnagyobb és építészeti is a legkülönlegesebb haranglába. Műemléki értékű harangját 1773-ban öntötték. A megroppant szerkezetű torony előregedett zsindelyfedésének lebontását és újrazsindelyezését a Rómer Flóris Terv támogatta.



A kálnoki harangláb zsindelycseréje



A felújított kálnoki harangláb

3. A kámaházai római katolikus harangláb deszkaburkolatának és deszkafedésének cseréje

Kámaháza, Lendvához tartozó muravidéki település. A XIX. században készült kétszintes, szoknyás haranglábának gerendaszerkezete tölgyfából készült. Oldalfalait és tetőfelületeit fenyőlecezésre szegezett deszkázattal borítja. A Rómer Flóris Terv támogatásával végzett felújítás során a fenyőből készült leromlott állapotú deszkahéjazatot tartósabb vörösfenyőre cserélték.



A kámaházai harangláb felújítása



A felújított kámaházai harangláb



A csomafájai cinteremkapu felújítás előtt



A felújított csomafájai cinteremkapu előtt

4. A csomafájai református templom cinteremkapujának szerkezeti megerősítése, héjazatának felújítása, restaurálása

Csomafája, Kolozsvártól 31 kilométerre északra fekszik. Középkori eredetű temploma festett faberendezéséről és kőszőszékéről nevezetes. Értékes, fedeles, kétszárnyú cinteremkapuja 1759-ben készült. A szerkezeti megroppant, és anyagában károsodott kapu teljes felújítását a Rómer Flóris Terv támogatta.

5. Faszervezetek megmunkálása

A faszerkezeteket, így a fakapukat is gyakran díszítették gazdagon faragott ornamentikával. Ennek egyik igen szép példája a csomafájai cinteremkapu máig megmaradt faragása. A látványt gyakran tovább fokozta a rögzítést szolgáló, sűrűn elhelyezett keményfából készült facsapok, mintegy dekorációt alkotó sora.



A csomafájai kapu faragott díszei

6. A farnasi református templom fakerítésének és kapujának felújítása

A haranglábbal szerves egységet alkotó fakerítés a templom körüli cinterem korábbi kőfala helyére készült 1748-ban. A Rómer Flóris Terv támogatásával a haranglábbal egyidejűleg a kerítés és a kapu is teljesen megújult.



A farnasi fakapu és kerítés

7. A faharanglábak szerkezete

A kiemelkedő ácsmesterségbeli tudást igénylő haranglábak tartószerkezete bonyolult és látványos képet nyújt a harangláb belső terében.



A farnasi harangláb belső szerkezete

A faharanglábak és kapuk részletei

Szép példáit alkotják a haranglábaknak a karcsú, galériás faszerkezetek.

A keményfából készült facsapokkal összekapcsolt ácsolt elemekből kialakított áttört galéria könnyed, légius megjelenést kölcsönöz a magasba törő szerkezeteknek.

A farnasi és a kálnoki haranglábak szép példái a látványos galériás haranglábaknak. Mindkét galériánál megfigyelhető a nyílásokat alkotó hajlított keményfa elemeket rögzítő facsapok látványos sora.



A farnasi harangláb galériája



A kálnoki harangláb galériája

Zsindelyhéjazat cseréje

A haranglábak zsindelyfedésének karbantartása és cseréje veszélyes, nagy elővigyázatosságot igénylő munka.

9.



A kálnoki harangláb zsindelyezése



Zsindelyezők a magasban

Impregnálás

A jól hasítható, gondosan átválogatott száraz fenyőfából (ritkábban bükkfából) hasított, és megmunkált új zsindelyeket olaj vagy kátrányfürdőben főzve vízhatlannítják, majd kötegelve megszáritják.



Fazsindely kátrányfürdőben



Száradó zsindelykötegek

Szigetelés és villámhárító szerelés

A villámhárító a faszerkezetek, így a haranglábak elengedhetetlen biztonsági kelléke. A műemlékek felújítása során fontos, hogy a meglévő villámhárítórendszer is felújítsák, vagy újat építsenek ki.



A farnasi harangláb szigetelése



Villámhárító földelése

Az énlakai unitárius templom famennyezetének restaurálása



Énlaka, Hargita megyében található kis település, mely egy római határerőd mellett létesített polgári település maradványaira épült. Településszerkezete és építészete máig őrzi a nemzetségek utcák szerinti letelepedésének nyomait, illetve népi építészetének archaikus formáit.

A falu késő gótikus stílusjegyeket mutató unitárius templomát a rómaiak által hátrahagyott Jupiter-szentély köveinek felhasználásával emelték. Leglátványosabb része az 1661. évi tatárdúlást követő újjáépítéskor, 1668-ban készült kazettás mennyezete. Az egyik kazettán olvasható felirat szerint a mennyezetet az Isten iránti jótettként, mintegy kiengesztelésként készítették.

A mennyezet tábláinak többségét lendületes vonalvezetésű, korszából indaszerűen kinövő virágornamentika díszíti. Néhány kazettán gót betűkkel írt latin szöveg olvasható. Ilyen a mennyezet asztalosmesterének nevét, a templom történetét megörökítő, a Peccatum idololatriae kezdetű vagy az Ozorai Imrének, a neves reformátornak a XVI. század derekán megjelent első

magyar nyelvű vallásos vitairatából vett idézetet hordozó tábla.

Ezek a kazetták és a John Owen walesi költő Scala Coeli epigrammáját latin betűkkel idéző tábla alkotójuk alapos latin nyelvű felkészültségéről és bibliai jártasságáról, illetve meglepően széleskörű irodalmi tájékozottságáról tanúskodnak.

Igazi kuriózumnak az Orbán Balázs által felfedezett székely rovásírástól származó kazetta számít. Az írás a mennyezet festőjének, Muzsnai Györgynek a nevét, az unitárius vallás „Egy az Isten” jelmondatát és annak bibliai helyét örökítette meg.

A készítése óta eltelt több mint háromszáz esztendő alatt komolyabb beavatkozás nem történt a mennyezetben, így a faanyaga mostanra súlyosan károsodott.

A Rómer Flóris Terv támogatásával először nyílt lehetőség a teljes mennyezet felújítására és a festett kazetták műemlékvédelmi szempontoknak megfelelő, szakszerű restaurálására.

Per manus mensarii Andreae Szasz de Je(n)laka
Mense Augusto

Fordítás:
Az énlakai Szász András asztalos keze által augusztus havában



A készítő asztalos neve

D:O:M:S: (Deo Optimo Maximo Sacrum)

Hocce Templum per man(us) noxias immaniu(m) Tartaroru(m) Anno 1661 in cineres reductum beneficia et pio erga deu(m) zelo incolar Jenlakien(sis) et Martonosien in honore(m) uni veri dei lacunare tectu(m) arte pictoria insignit A 1668 p: Geor(gius): Musnien(sem), pastore existente Johanne Árkosi.

Fordítás:
A KEGYES ÉS MAGASZTOS ISTENNEK SZENTELVE

E templom a hatalmas tatárok ártalma révén 1661 évben porrá vált. Isten iránti jótettként és kiengesztelésként Énlaka és Martonos lakói az egy igaz Isten tiszteletére kazettás mennyezetet festettek 1668. évben Muzsnai György, jelenlegi lelkész Árkosi János



A templom története

Peccatum idololatrie /Condidit in terris hominem/deus unicus unum/Fact' homo multos fecit in orbe deos/Tempore ediliu(m) Mich. Bálint, Petri. Sebestyen, Geor. Miklos, Andr. Sigmond

Fordítás:
Bálványimádás bűne
Az embert a földön az egyetlen egy Isten teremtette
Az ember számos istent csinált a világban
Az építetők ez időben: Bálint Mihály, Sebestyén Péter, Miklós György, Zsigmond András

A festő a kazettán John Owen XVII. századi neves, latinul verselő walesi költő egyik epigrammáját használta fel. Az epigramma eredeti **Contra omnes gentes** (Az összes nemzet ellen) címét a festő **Peccatum idololatriae**re változtatta, a szöveg többi részét változatlanul hagyta.

Rovásszöveg:



Átirat (jobbról balra olvasva):

Egy az Isten

Deut: VI. (latin betűkkel írva a bibliai hely: Második törvénykönyv 6. szakasz)

Alatta:

Georgyius (Georgius) Musnai Dako



A "Peccatum idololatriae" feliratú tábla



A rovásírással írt tábla



Az énlakai kazetta John Owen Scala Coeli epigram-májának szöveg- és formahű másolata

5. SCALA COELI;/FIDES, CARITAS, SPES
I. CORINTH 13.
In Coelum gradibus virtutum/maxima septem/
Quatuor ascendit Spes bona, quinque Fides./
Spes Lunam, Solem Fides/contingit: Amoris/Scala vel ad summum/pertinet usque polum

Fordítás:
ÉGI LAJTORJA: HIT, SZERETET, REMÉNY
I. KORINTH 13.
A Mennybe a hét fő erény grádicsonként jut fel.
A Jó Reménység négyenként, a Hit ötönként, a Szeretet hetenként. A Remény a Holdig, a Hit a Napig ér el: A Szeretet a legmagasabbra, egészen a csúcsig.



John Owen Epigrammata gyűjteményének 1628. évi kiadása



A Scala Coeli epigramma az Epigrammata 1628. évi kiadásában

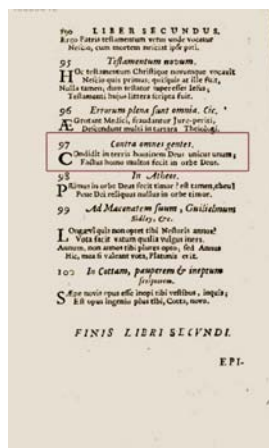
6. John Owen (1560?-1622) walesi epigrammista „Epigrammata” gyűjteményének egyik korai díszes kiadása Leidenben (ambiciózusan a várost Lugdunum Batavorumnak nevezve) jelent meg 1628-ban. Erdélyben feltehetően a városban nagy számban tanult protestáns peregrinusnak köszönhetően vált ismertté. A külföldön tanuló magyar diákok körében rendkívül népszerűek voltak a költő latin nyelvű rövid, csattanós versei.

7. A Scala Coeli epigrammában a Hit, a Szeretet és a Remény alulról felfelé haladó írása az égbe vezető lépcsőfokokra utal, amelyeken legmagasabbra a közép elhelyezett Szeretet jut. A szöveg Pál apostol I. Korinthusbeliekhez írt levele szeretetet dicsőítő 13. fejezetének költői átírata.

8. Owen epigrammái Shakespeare-vel vetekedő népszerűségnek örvendtek nemcsak a költő korában, hanem az azt követő században is. Széles körben olvasták, számos költőt ihlettek meg hazájában és Európa-szerte. Kötetei újabb és újabb átdolgozott kiadásokban jelentek meg Európa akkori legnevesebb kiadóinál.

9. A Peccatum idololatriae táblához felhasznált epigramma szövege:

*Contra omnes gentes
Condidit in terris hominem Deus unus,
Factus homo multos fecit in orbe Deos.*



A Contra omnes gentes epigramma az 1647. évi amszterdami kiadásban



Az Epigrammata 1647. évi amszterdami kiadásának címlapja

10. Olaszkoszorúba foglalt felirat Ozorai Imre korábban „De Christo et eius ecclesia, item de Antichristo, eiusque ecclesia...” címmel ismert vitairatából

Domus mea domus orationis vocabitur, vos autem fecistis eam speluncam latronum

Fordítás:
Az én házam imádságnak házána mondatik ti pedig tettétek latroknak barlangjávé

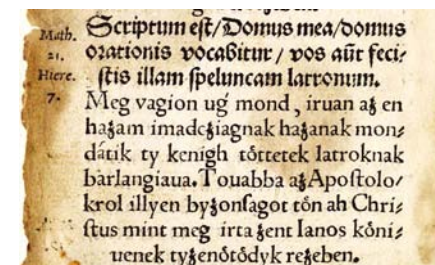


Olaszkoszorúba foglalt felirat

11. A teljes idézet „Az Christvsrvl, es az ű eg' hazarul, esmet az Antichristusrul es az ű eg' hazarul. Ozoray Imre pap zerzette” címmel 1546-ban Krakkóban megjelent vitairatban

Scriptum est/Domus mea/domus orationis vocabitur / vos aut(em) fecistis illiam speluncam latronum

Magyar szöveg:
Meg vagion ug' mond, iruan az en hazam imadcziaznak hazanak mondatik ty kenigh töttetek latroknak barlangiaua. Touabba az Apostolo-krol ilyen byzonfagot tön ah Christus mint meg irta zent Ianos kóni- uenek tyzenötödyk rezeben.



Az idézet Ozorai Imre vitairatában

12. A Bűnbeesés-jelenet érdekessége, hogy a tábla festője Ádámot bajszos székely legényként, Évát lándzsával a kezében ábrázolja.



Bűnbeesést ábrázoló kazetta

13. A kazettás mennyezet színe meglehetősen viszfazafogott, egységesen barnás színvilágot mutatott.

A felújítás során a kazetták lebontása és a takaróléc eltávolítása után a táblák szélén láthatóvá váltak az ornamentális kifestés eredeti színei. A napfénytől védett helyen a szerves anyagokból készült festékek nem bomlottak le, így megőrizték a festés idejéből származó élénk színüket. A műemlékvédelmi szempontokat szem előtt tartva azonban, a restaurálás során a kazettákat nem színezték újra az előkerült színek alapján.



Az osztóléc alatti részen megmaradtak a kazetták eredeti színei

A bodrogszentesi református templom helyreállítása



Bodrogszentes község Kelet-Szlovákiában, Királyhelmectől 5 kilométerre nyugatra. Temploma a térség egyik legjelentősebb középkori műemléke.

A település Mindenszentek tiszteletére szentelt temploma 1245-ben már állt. Ez az épület a karcsai, a nagytornyai és a palágykomoróci templomokkal mutatott közvetlen rokonságot. A XV. században az épületet déli és keleti irányba kibővítették, déli falát és szentélyét elbontották. A XVI. században a falu református hitre tért. A épületet 1907-ben Sztéhlo Ottó tervei alapján észak felé új kétszintes térrésszel bővítették.

2005-ben kezdődött el a templom teljes körű külső és belső műemléki felújítása. A belső tér restaurátori feladatait szlovák

állami támogatásokból fedezték, míg a tetőzet javítása és a homlokzat helyreállítása magyar állami forrásból történt.

A felújítás során a hajót és a szentélyt új-racserepezték, a toronysisak bádofödését zsindelekre cserélték, restaurálták a középkori kőkereteket, kijavították, és megtisztították a Sztéhlo-féle bővítmény ablakainak kőkereteit, valamint restaurálták az 1794-ben készült festett famennyezetet és a karzattámfalakat.

A munkálatok befejező ütemeként csapadékvíz-elvezető rendszert építettek ki, helyreállították a több helyen hiányos vakolatot, újrafestették a már elszíneződött, megrongálódott homlokzatot, és impregnálták a toronysisak zsindefedését.

1. A templom nyugati részét kevésbé érintették a későbbi korok átépítései, így máig őrzi eredeti építészeti részleteit.

A nyugati homlokzat síkjából kiemelkedő torony és földszintjének bélétes kapuja, a karzatszint félköríves ablaka és az ettől délre látható körablak, valamint a második és harmadik emeleti ikerablakok az Árpád-kori építési periódusból származnak.



A nyugati homlokzat a románkori toronnyal

2. A sokszögzáródású szentély, a déli homlokzat mérműves ablakai és a számráthíves pálcátágozatos déli kapu a templom XV. században, a déli és keleti irányba történt bővítéskor készültek.



A gótikus szentély és a déli homlokzat

3. A XX. század elején az épület ismét bővítésre szorult. Ekkor Sztéhlo Ottó tervei szerint északi irányba, kétszintes körablakkal megvilágított oldalhajószerű résszel növelték meg a templom belső terét.



A XX. századi északnyugati bővítmény

4. A szentély csúcsíves diadalívvel kapcsolódik a főhajóhoz. A boltívek indításától a diadalív mindkét oldalán élszedés fut végig.

A hajó értékes berendezése a 1794-ben készült festett famennyezet és karzat.



A csúcsíves diadalív és a hajó

5. A nyolcszög öt oldalával záródó hálóboltozatos, gótikus szentélye a XV. századi bővítéskor készült. A szentély belső terét két magas, karcsú, mérművel záródó csúcsíves ablak világítja meg.



A szentély hálóboltozata



A román kori bélletes kapu



A gótikus déli kapu

6.

A nyugati homlokzat bélletes román kori kapuja vörös trachitból készült. Kétlépcsős bélletében két-két bélletoszlop található.

A hajó XV. századi bővítéskor számárhátíves, palcatagos gótikus kapu készült a déli falra.

A két kapu a templom legjelentősebb műemléki értéke.

7.

A román kori kapu bélletein egységes fejezetsáv fut végig. Északi oldalon a sávot volutákban végződő levélsor, délen palmettalevek díszítik.



Az északi béllet fejezetsávja



A déli béllet fejezetsávja

8.

A XV. századi átalakítás során a kiszélesített hajó és a régi szentély helyére újonnan épített sokszögzáródású szentély déli falán mérművel díszített csúcsíves karcsú ablakokat nyitottak.



A gótikus hajóablak mérműve



A gótikus szentélyablak mérműve

9.

A torony első emeleti szintjével egy légteret alkotó karzat nyugati falába félköríves lezárású fülkék mélyednek. A karzat megvilágítását a toronytest félköríves ablaka és egy körablak biztosítja.



Az egybeépített karzat és torony

10.

A síkfödemes templomhajó famennyezetét és a karzat-mellvéd lapjait egységes stílusú értékes festés díszíti. Az egyik mellvédkazettán olvasható felirat szerint a mennyezet és a karzat 1794-ben készült.



A festett famennyezet



A mennyezet táblája



A mellvéd táblája

11.

Az 1990-es évekre a templom állapota jelentősen leromlott, tetőzete súlyosan károsodott, felújítása halaszthatatlanná vált.



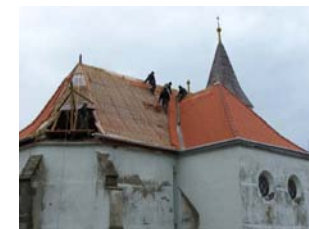
A templom a felújítás kezdetén

12.

A 2005-ben kezdődött felújítási munkálatok során helyreállították a templom tetőszerkezetét, lebontották a régi, elhasználódott palafödést, és az épülethez illő cserépfedést kapott a tetőzet.



A régi palahéjazat lebontása



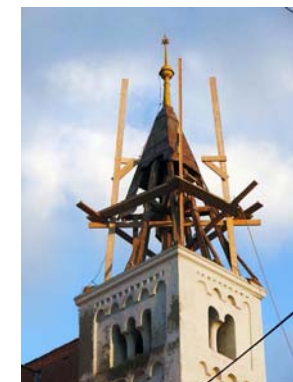
A tető újracserpezése

13.

A toronysisak elhasználódott bádogfedése is cserére szorult.



A toronysisak bádogfedésének elbontása



A toronysisak zsindelyezése

14.

A bádogfedés eltávolítása után a toronysisakja zsindelyhéjazatot kapott.

2017-re teljesen megújult a templom és a torony tetőszerkezete, valamint külső homlokzata.



Az új toronysisak



A megújult templom

A küküllővári református templom felújítása



Küküllővár Balászfalvától 24 km-re, a Kis-Küküllő bal partján fekszik.

Jelentős műemléki értéket képviselő templomának jelenlegi, sajátos elrendezése több periódusban alakult ki.

A XII. században épült első templomot már az Árpád-korban kéttornyú, háromhajós bazilikává bővítették. Az 1241. évi tatárjárás során leégett épületet, melynek csak a tornyai maradtak meg, későbbi újraépítések egyhajóssá alakították át. A XV. század elején kibővítették, ekkor építették meg a két keskeny mellékhajót és a főszentélyt. A kapukat is ekkor alakították ki. 1470-1481 között a két torony külső nyugati falának az összeépítésével jött létre a ma is meglévő vaskos torony.

A reformáció idején a kálvini hitre tért egyházközség a XVII-XVIII. században fontos egyházi szerepet töltött be, esperesi központ volt, és iskolát is működtetett. Századokon át a templomnak

főúri patrónusai voltak, köztük a Bethlen család. Bethlen István támogatásával 1622-ben az épületet jelentősen átalakították, mennyezetét megújították, fedélszékét megemelték, szentélyét elfalazták. Újabb nagyobb szabású munkálatra 1896-1898 között került sor, amikor felújították a templomot, és nagyobb ablakokat is nyitottak. Ekkor az északi falon nagykeresztű falképeket tártak fel, amelyeket később ismét bevakoltak.

Az utóbbi években magyar állami támogatással három ütemben végzett felújítási munkálatok során az épület teljes egészében megújult. Többek között megtörtént az épület kutatása, felmérése, felújították a tetőzetet és a homlokzatokat, illetve kicserélték a nyílászárókat. Feltárták, és restaurálták a falképeket, felújították a szentélyt és a kriptalejárat faanyagát, ólomprofilokkal, kerek ablakszemekkel beüvegezték a szentélyablakokat, valamint restaurálták a meglévő üvegszemeket és a történeti kőfaragványokat.

1.
A templom nyugati homlokzatát a zárt deszkagalériás sisakkal fedett, aránytalanul széles, zömök torony uralja, mely az első templom tornya helyett még az Árpád-korban emelt két torony egybeépítésével jött létre 1470-1481 között. A nyugati bejárat íves oromzatú, árkádos portikusa a XIX. században épült. A torony sisakja 1711-1720 között készült.



A nyugati homlokzat

2.
A sokszögzáródású keleti főszentélyt a templom gótikus átépítése során, a XV. század elején építették. Északi és déli oldalán egy-egy kisebb félkörívesen záródó melléksísz csatlakozik hozzá. Ez a sajátos szentélymegoldás egyedi jelleget kölcsönöz az épületnek, analógiája nem ismert a térségben.



Az apszis az északi mellékszentéllyel

3.
A templombelső nyugati végén jól látható a XV. században jelentősen kibővített hajóba beékelődő korábbi román kori templom keskenyebb tömbje. A nyugati fal déli szakaszán levő rézsűs béléttű, félkörívesen záródó keskeny ablak is a román kori templomból maradt fenn.



A templomhajó nyugati része

4.
A XVII. században befalazott szentély diadalívét a felújítás során feltárták, de nem nyitották meg, csak lenyomatát mutatták be a templombelső keleti falának vakolatán. Ugyanakkor a diadalív két oldalán megnyitották a korábban szintén elfalazott északi és déli melléksísz félköríves árkáíveit.



A templombelső a lezárt szentély felé

5.
Az évszázadok óta leválasztott sokszögzáródású, raktárként használt szentély őrzi leginkább gótikus jellegét. Viszonylag épségben őrződtek meg csúcsívesen záródó mérműves ablakai, és a déli falban a szokatlan megoldású, lépcsőzetes rézsűvel boltozott tabernákulumfülke. Az előkerült töredékek, tárgyak őrzésére és kiállítására szolgáló felújított térben a megsemmisült boltozat lenyomatát a vakolaton, a lebontott sekrestye előkerült ajtaját az északi falon mutatták be.



A felújított szentélybelső



A torony felújított felső szintje



Befalazott ikerablak a toronytérben

6. A torony nyugati felső szintjének látványos elemei a mélyített mezőbe helyezett háromszögletű oszlopos ikerablakok, és a két torony közti mezőt kitöltő fachwerk szerkezetű falazat gerendázata. A torony belső terében láthatók az ikerablakok mélyített mezejét lezáró farkasfogas vakárkádok és a befalazott ablaknyílások.

7. A templom hajójába három kökeretes kapu nyílik. A legdíszesebb a déli gazdagon tagolt bélletes kapu. Az északi csücsíves, kökeretes ajtónyílás szerényebb kivitelezésű. A nyugati kapunyílást később, alakították ki, feltehetően a korábban elbontott sekrestye külső kapuját építették be.

8. A szentély építésének korából maradtak fenn a változatos kiképzésű karcsú, mérművel záródó csücsíves ablakok. A helyreállítás során restaurálták az ablakok kökereteinek megmaradt eredeti részeit, és kerek ólomkeretes ablakszemekből kialakított üveggel látták el. A hajó déli csücsíves ablakai mérművek nélküli kökerettel készültek.

9. Az 1890-es években a templombelső északi falán nagyméretű, töredékes Utolsó ítélet ábrázolás került elő. A falképek nem voltak összeegyeztethetők a református liturgiával, ezért újra bevakolták azokat. A szakszerűtlen feltárás, és elfedés a freskók nagy részét megsemmisítette, vagy súlyosan károsította. Mostanra a jelenetnek csak egy kisebb, töredékes része maradt meg.

10. Az északi torony falán, korábban tatárfejnek tartott, de az újabb kutatások szerint, a veszélyeket távol tartó hatalmas Szent Kristóf fejet mintáztak meg vakolatból.

11. A szentély alatt dongaboltozatos, még feltáratlan kriptá található. Lejárátát a padlózat közepén alakították ki.

12. A román kori két torony nyugati falszakaszának összeépítésével kialakított jelenlegi széles torony felső két szintjén az ikerablakokat az idők folyamán befalazták, de a farkasfogakkal záródó mélyített mezőket meghagyták.

13. A felújítás során a befalazott ikerablakokat kibontották, a két román kori torony összeépítésekor kialakított mező gerendavázis szerkezetét feltárták, majd bemutatták a homlokzaton. A toronysüveg is teljesen megújult, a korábbi fémhéjazat helyett új zsindelyfedést kapott.

14. A szentély fedészeke egyedülálló módon, csaknem teljes egészében megőrizte eredeti formáját. A faanyag dendrokronológiai vizsgálata kimutatta, hogy a szerkezet építésének ideje az 1420-1428 közti évekre tehető. 1580-1594 között kisebb beavatkozásokat végeztek a fedészeken.

15. A templom sajátos építészeti elemei a hajó és a szentély találkozásánál mindkét oldalon kialakított keskeny résablakkal megvilágított kisméretű félköríves záródású mellékszikosok.

16. A falkutatás feltárta a szentélyt a hajóval összekötő befalazott diadalívet és a két mellékszikos hajóba nyíló arkádívet.

17. A román kori torony kváderkő armírozását és a gótikus mérműves ablakok eredeti kő részleteit restaurátorok állították helyre.



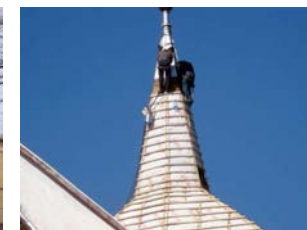
A nyugati homlokzat felújítás előtt



A nyugati homlokzat felújítás közben



A megújult nyugati homlokzat



A toronysisak felújítása



A szentély tetőszerkezetének felújítása



A szentély újacserepezése



A déli mellékszentély felújítás előtt



A felújított mellékszentély



A szentélyt elzáró fal feltárása



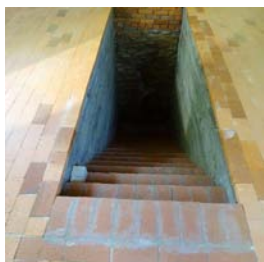
Kváderkövek restaurálása



Mérműves ablak restaurálása

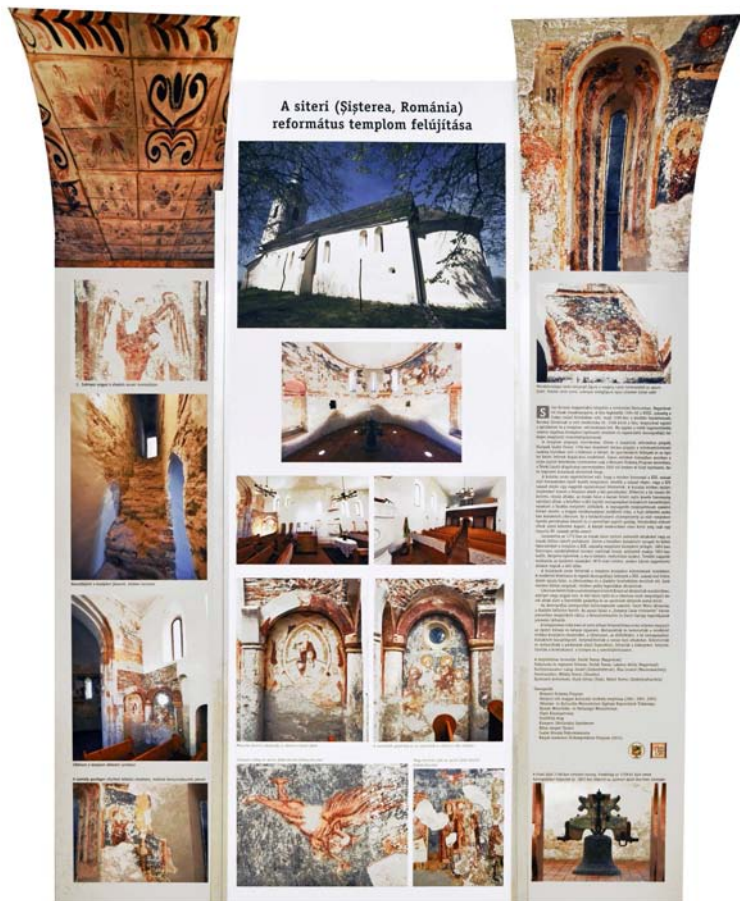


A fej a toronytérben



Kriptalejáró

A siteri református templom helyreállítása



Siter Partiumban, Nagyváradtól északnyugatra fekvő kicsiny magyarlakta település.

A falu évszázadokig a Csákyk, majd egy ideig részben Bocskai István birtokában volt. 1588-ban kegyurával együtt a gyülekezet áttért a református hitre.

A falu gazdag középkori építészeti részletekkel és egyedülálló ikonográfiájú falképekkel rendelkező temploma a térség legértékesebb műemlékei közé tartozik.

A 2002-től több éven át tartó kutatás tisztázta a templom építéstörténetét. Ezek alapján a XIII. század első évtizedeiben emelt kisebb templomot később, a század végén, vagy a XIV. század elején nyugati irányba kibővítették. A későbbi századok során többször is átalakították az épületet, porti-

kuszt emeltek az északi oldalra, nyugati és keleti fakarzatot készítettek, szélesebb ablakokat vágtak az északi és déli falba, és új tornyot építettek a nyugati homlokzathoz.

Az átalakítások ellenére a templom számos igen értékes középkori részletet őriz, elsősorban a XIII. század eleji épületből. A kutatás során előkerült egy, a Kárpát-medencében ritka oltárépítmény (cibórium), egy elfalazott karzatlépcső, valamint több, az oldalfalakba mélyített ülőfülke és középkori ablak. Feltárták a szentély, feltehetően a XVII. században elfedett, de a későbbiek során többször is megkutatott, majd rendre lemeszelt nívós falképeit.

A felújítás eredményeként kívül-belül teljesen megújult az épület. Helyreállították, restaurálták és bemutatták a templom értékes középkori építészeti részleteit és falképeit.

1. A félköríves záródású apszisnak és a templom keleti épületrészének építése a kutatások alapján a XIII. század első felére datálható. Az északi homlokzat két szélesebb ablakát 1773-ban nyitották. A portikus az 1750-es években készült. Az ötszintes nyugati tornyot 1803-ban emelték, melynek fiatornyos, zsindegyfedésű sisakja 1903-ban ledőlt. Helyette a mai is meglévő rézborítású sisakot emelték.



A templom északkeleti nézete

2. A templom déli homlokzatán a felújítást megelőzően három, 1879 után kialakított szélesebb ablak volt látható. A kutatások feltárták a templom román kori építésének és bővítésének korából származó, befalazott részsűs béléttű, félkörívesen záródó ablakokat, melyeket ismét megnyitottak. A koronázó párkány alatt a homlokzat teljes hosszában élükre állított téglából kirakott farkasfog mintázatú dekorációs sáv került elő.



A déli homlokzat

3. A hajó mindkét belső hosszfa mentén, egymástól szabályos távolságra elhelyezkedő félkörívesen, illetve háromszögben záródó középkori ülőfülkéket tárt fel a kutatás. A fülkék padkáját a padlószinttől 45 cm-re alakították ki. A déli oldalon egy alacsonyabb, háromszögzáródású fülke is előkerült. A helyreállítás során a fülkéket bemutatták a falakon.



A hajóbelső déli fala

4. A templom nyugati végében a ma is használatos fakarzatot 1773-ban készítették. Ekkor a keleti oldalra is készült egy hasonló karzat. Mindkét karzat alját festett kazettákkal díszítették. A nyugati karzat és alján a kazetták máig megmaradtak, a keletinek csak egy pár táblája őrződött meg.



A hajó keleti irányba



A szentély a diadalívvel



Mihály arkangyal



A Lázár-ciklus jelenete



A szentély nyugati fala



Jelenetek a Szent György-ciklusból



Szent Móric alakja



Szent Móric láb páncélja

5.

A hajó keleti szakaszával egy időben épült nyújtott, félköríves, boltozott szentély eredetileg félkörívesen záródó diadalívvel kapcsolódott a hajóhoz. A XIX. század közepén a keleti karzatra orgonát építettek, ekkor a diadalív csúcsát levágták. A falkutatás feltárta a diadalív és a szentély már korábban is ismert, de rendre elfedett kifestését. A felújítás során visszaállították a diadalív félköríves záródását is.

6.

A diadalív hajó felőli oldalának falképei súlyosan károsodtak, töredékesen maradtak fenn. Az északi falon viszonylag épségben őrződött meg Szent Mihály arkangyal vörös ruhás, dicsfénnel ábrázolt alakja.

7.

A szentélybelső északi falán, a felső sáv diadalívré is átnyúló három jelenete a bibliai dúsgazdag ember és szegény Lázár történetét ábrázolja, jobbról balra megfestve. A bűnhődés jelenetében a pokolra jutott gazdag ember könyörög, hogy Lázár az ujjá hegyével nedvesítse meg a pokol tüzében kiszáradt nyelvét.

8.

A szentély oldalfalait töredékesen megmaradt freskók borítják. Az alsó szinten vöröses-sárgás sávval szegélyezett hullámzó drapériefestés fut körbe, befordulva az ülőfülkékbe is. A felső regiszterben bibliai történeteket, alatta keresztény vértanúk kínszenvedéseit és megdicsőüléseit jelenítették meg, melyekhez majuszkulás feliratok társulnak. Szegény Lázár történetének három, Szent György mártíromságának hét, Szent Móricnak egy jelenete azonosítható a töredékesen fennmaradt kifestésen.

9.

A többszöri szakszerűtlen feltárás és lemeszelés következtében a szentély falképeinek többsége mára már nehezen értelmezhető. Az ábrázolt jelenetek azonosítását a XIX. század közepén a képeket részletesen leíró Lugossy József és Rómer Flóris értelmezése segíti. Az apszis keleti falán a Szent György-legendát ábrázoló jelenetek közül néhány viszonylag jó állapotban marad fenn. Ezek alapján megítélhető a kifestés magas színvonala.

10.

A diadalív déli béléten egy, a magyar falfestészeti emléktanyagában egyedülálló Szent Móric ábrázolás található. A thébai légio katonájaként Maximianus császár idején kereszténységéért társaival mártíromságot szenvedett katonaszent egészalakos figurája páncél viseletben, díszes pajzsral és lándzsával a kezében jelenik meg a falképen. Feje felett majuszkulával írva: ST MAURICIUS olvasható.

11.

Az apszist eredetileg félkörívesen záródó keskeny ablakok világították meg, melyeket utólag befalaztak. A szentélybelső kifestésekor ezek béléteit is díszes indamotívumos ornamentikával látták el. A déli ablaktól jobbra, már a Rómer által is töredékesnek írt Keresztrefeszítés jelenete látható.

12.

A gyülekezet hívei 1748-ban harangot öntettek, melyet 1761-ban a haranglábban, majd 1803-ban a kőtorony megépítését követően abban helyezték el. A megrepedt harang ma a felújított szentélyben látható.

13.

A felújítást megelőző kutatás értékes részleteket tárt fel a templombelső déli falának, a második román kori építési periódusból származó keleti szakaszán. Előkerült egy különleges, a térségünkben ritka, a Pozsony melletti Dunahidas r. k. templomát leszámítva, egyedülállóan számító cibórium, egy a faltestben kiképzett, ugyancsak ritka karzatsfeljáró és két árkádivé, valamint három félkörívesen záródó fülke és két felszentelési kereszt.

14.

A XIII. század elején a diadalív és a déli fal találkozásánál oszlopokra támaszkodó boltozott oltárpítményt, cibóriumot emeltek. Valamikor a XVIII. században elbontották, de a falfelületre támaszkodó részeket meghagyták, és bevakolták. A vakolat alatt jó állapotban maradtak meg az élénk színekkel megfestett jelenetek. A diadalív falára a mandorlában trónoló, egyik kezét áldásra emelő, másikban az élet könyvét tartó Jézust, a Maestas Domini festették. A déli falon asztal körül apostolok ülnek, fejük felett a szent lélek galambja és a cibórium terét bevilágító kerek ablak látható.

15.

A déli fal kutatása során ülőfülkéket, felszentelési keresztet tártak fel. Ugyancsak a déli falon kerültek elő a lényegesen kisebb első templom nyugati karzatára vezető feljáró elfalazott árkádivéi és maga a lépcső is. A felújítás során a kibontott árkádivéket, a történeti vakolat részleteket és a feljárót is bemutatták.

16.

A helyi idős emberek elmondására hivatkozva már Rómer Flóris is említést tett leírásában egy, a falban kialakított, a hajdani karzatra vezető rejtett lépcsőről. A déli falban nyíló árkádok kibontása után évszázadok óta először tárult fel az első templom, már a XIII. században elfalazott, kifogástalan állapotban megőrződött karzatsfeljárója.



Szentélyablak



Az első harang



A hajó délkeleti fala



Maestas Domini



Az apostolok



A karzatsfeljáró két árkádivé



A lépcső alulról nézve



A lépcső felülről nézve

A palágykomoróci református templom helyreállítása



Palágy és Komoróc települések összevonásával 1943-ban létrejött Palágykomoróc Kárpátalján, az ungvári járásban, a szlovák határ mentén terül el. Palágy a XIII. században az Aba nemzetség, majd évszázadokon keresztül a Palágyiak birtokában volt. Téglából épült, egyhajós, Árpád-kori és gótikus építészeti részleteket őrző református temploma Kárpátalja egyik legjelentősebb műemléke.

A XIII. és XIV. század fordulóján épült első templomot a XV. század első felében kelet felé kibővítették. Egyenes záródású apszisa helyébe ekkor új, a hajóhoz diadalív nélkül csatlakozó, sokszögzáródású, boltozott szentélyt emeltek, mely 1650-ben beomlott.

A gyülekezet 1575-ben áttért a református hitre. A templomot azóta is a reformátusok használják.

Az épületet a XVII. és XVIII. században többször felújították, átalakították. 1791-ben nyugati falazott karzatát keleti irányba széles faszervezetű résszel kibővítették. A

legjelentősebb átalakítást 1895-1897 között a Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából Sztelhol Ottó tervei alapján végezték az épületen. A beavatkozások nyomán első sorban a torony megjelenése változott meg jelentősen, de átalakították az oromfalat, a támpilléreket, illetve nagyobb ablakokat vágtak a karzatra.

A 2004-ben kezdődött felújítást megelőző kutatás tisztázta a templom építéstörténetét, értékes középkori részleteket, több sírt valamint két kriptát tárt fel. A korábbi kriptá 1575-ben készülhetett, amikor ide temették Szalay Ferenc kisvárdai várkapitányt, Bereg vármegye főispánját és feleségét. A másik kriptá, a Mikszáth Kálmán *Különös házasság* című regényének főszereplője, Buttler János gróf 1845-ben készített nyughelye.

Az átfogó felújítás során megújult és zsindelyfedést kapott a templom tetőzete, feltárták a templombelsőben a falképeket, helyreállították a homlokzati és a belső falakat, amelyeken bemutatták a feltárt és restaurált középkori részleteket.

1. A templom déli homlokfalán jól láthatóan elkülönül az első, Árpád-kori nyugati épületrész a toronnyal, és a XV. században emelt keleti szakasz. A két periódusban épült rész találkozását a vaskos támpillér jelzi. A hajó nagyméretű ablakait valószínűleg 1729-ban alakították ki.



A déli homlokzat

2. A sokszögzáródású szentélyt a XV. század első felében emelték. A sarkokat erősítő támpillérek középkoriak. Az alacsonyabb pillért utólag, az 1729-ben végzett felújításkor emelték az épület statikai megerősítésére. Erre feltehetően a templomdomb eróziója miatt volt szükség.



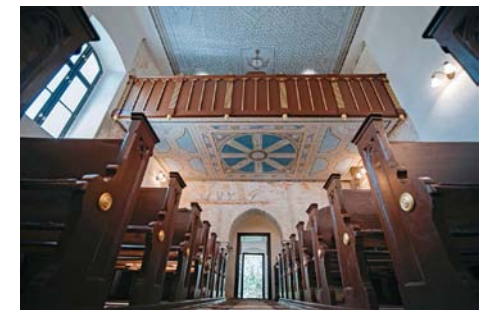
A keleti apszis

3. Az egyterű templomhajó nyugati szakaszát a középkori karzat árkaos kiképzésű alsó szintje zárja le. A keleti oldalon a hajóval megegyező szélességű szentély csatlakozik. Az épület keleti bővítéskor a XV. században emelt szentély diadalív nélkül csatlakozik a hajóhoz. Falában a kutatások befalazott sekrestyeajtót, szentségtartófülkét és ülőfülkét tártak fel. 1650-ben beomlott boltozata helyett famennyezetet készítettek.



Hajó a szentéllyel

4. A templom legkorábbi, a toronnyal egybeépült nyugati szakasza az első, román kori épületből maradt fenn. A torony első emeletét a falazott mellvéddel kiképzett karzat alkotja, földszintje három félköríves árkáddal kapcsolódik a templomtérhez. A XVIII. században a román kori karzatot kiszélesítették, egy a templomtérbe mélyen benyúló fából készült karzatrésszel. Ezzel a faszervezettel kettévágták a mellvédet díszítő falképeket.



A hajó nyugati szakasza



A déli fal Möller István rajzán



A nyugati fal Möller István rajzán



A nyugati homlokzat



A toronysisak



A befalazott déli kapu



A kibontott déli kapu



Szent László-legenda a karzatmellvéden

5. Möller István 1892-ben készült két rajza a templom 1895. évi átalakítás előtti állapotát örökítette meg. A rajzokon a torony déli oldalán még az eredeti hármasképes ikerablak, a karzat nyugati és déli oldalának első emeletén az Árpád-kori keskeny félköríves ablakok láthatók.

6. A templom arculatát a zsindeledésű, négy fiatornyos, galériás toronysisak uralja. Mai kinézetét a XIX. század végén a Sztehlo Ottó tervei alapján végzett átalakítás során nyerte el. Ekkor az északi, a keleti és a déli oldal hármasképes tagolású ablakait a nyugati kettős ikerablak mintájára építették át. Az ablakok körüli mélyített mezőket farkas- és fűrészfogas sávval díszítették. A karzat déli és északi keskeny félköríves ablakait szélesebb ablakkal váltották fel.

7. A délnyugati homlokzat vakolatán egy befalazott félköríves kapu nyoma volt látható. A 2004-ben kezdődött felújítás részeként ezt a kaput is feltárták. A mészkőfal alól előkerültek a kapu gazdag kék- és sárga színű architektúrális kifestésének nyomai. A kibontott, de továbbra sem átjárható kapu egyike a templom legjelentősebb építészeti értékeinek.

8. Az első, Árpád-kori építési periódusból származó nyugati karzat egybeépült a toronnyal. Falazott mellvédjén a mészkőfalak alól Szent László-legendát ábrázoló falképciklus töredékei kerültek elő. A jobbról balra megfestett történet nagy része elpusztult. A megmaradt részeket is kettévágja a XVIII. században megépített fakarzat. A karzat alatti részen a mellvéd hajó felőli oldalán Szent Lászlónak és fehér lovának a töredékei, a kun vörös lova, valamint a Birkózásjelenetből egy összefüggő jelenet maradt meg.

9. A Szent László-ciklus legépebben fennmaradt, összefüggő része a birkózás jelenete karzat alatti első fele. Itt Szent László és a kun harcos összekapaszkodott teste deréktól lefele, illetve a bárdjával a kun lábába vágó lány egész teste látható.

10. A karzat bővítésekor kettévágott Szent László-ciklus karzatszint feletti része nagyrészt elpusztult, csak Szent László töredékes arca és a kun ép feje maradt meg a birkózást ábrázoló jelenetből.

11. A karzat déli falán a kutatás feltárta a Möller István rajzán még látható keskeny, félkörívesen záródó rézsűs ablakot. Az ablaktól keletre és nyugatra töredékesen megmaradt falképek kerültek elő. Ezeken Jézus halálának jelenetei ismerhetők fel. Az ablaktól balra a sírba tételt, míg jobbra az alászállást ábrázoló jelenet látható. A falképek az első építési periódusból származnak.

12. Az Alászállás-jelenet bal szélén Krisztus látható. Baljában keresztes zászlót tart, jobbát egy szakállas férfi és egy fejedős nő felé nyújtja. Válla mellett az XPC rövidítés, a Krisztus monogram, a nő mellett a Lucifer felirat olvasható.

13. A töredékes Sírba-tétel-jeleneten a halott Krisztus glóriás feje és egy a fejet tartó, szintén glóriával ábrázolt szent látható.

14. A karzat északi falán is kerültek elő falképtöredékek. Egy vörös szárny és a sárga glória az első kifestésből, míg az alakos töredékek egy későbbi periódusból származnak. Egyik alak glóriás feje a karzatszint felett, míg testének alsó része a karzat alatt került elő.



A birkózás jelenete



Szent László és a kun feje



A karzat déli fala



Az alászállás jelenet részlete



A sirba-tétel jelenete



Glóriás fej



A tiszabökényi g.k. templom helyreállítása

Tiszabökény, Kárpátalján, a magyar határ közelében fekvő település.

Tölgyfagerendákból emelt görögkatolikus templomát, a ma is élő legenda szerint a ruszinok az 1720-as években, eredeti lakóhelyükről a Tiszán úsztatták le. A jelenlegi épületet a korábbi templom szétszedésével, és elemeinek részleges felhasználásával 1770-1775 között építették.

A betöltött görögkatolikus egyháztól elkobzott templomát az 1940-es évek végétől a pravoszlávok használták, és az ortodox liturgia elvárásainak megfelelően átalakították. A pusztulás szélére került épület a 2000-es években került vissza a görögkatolikus egyház tulajdonába. Fennmaradása sokáig kérdéses volt.

A 2014-ben kezdődött helyreállítási munkálatok feltárták az épület elfedett, értékes építészeti részleteit. A 2018-ban befejezett, minden részletre kiterjedő felújítás eredményeként a pusztulás szélén álló épület kívül-belül megújult, és visszanyerte eredeti, egyedi arculatát.

A gerényi g.k. templom helyreállítása

Gerény, ma Ungvárhoz tartozó község. Kezdetben az Aba nemzetség, majd 1332-től a Drugetek birtokában volt.

A település első templomát, egy hatkaréjos rotundát a XIII. század végén emelték. Ez a kőalaprajzú épület képezi a mai görögkatolikus templom legkorábbi, és legerőteljesebb részét. A XIV-XV. század fordulóján a rotunda hatodik karéját diadalívvé alakították át, és nyugati irányba egy téglalap alakú hajóval kibővítették. Nem sokkal később északra egy sekrestyét is csatoltak a két épületrészhez.

A templom falain három periódusban készült falképek találhatók. Az első kifestésből csak töredékek maradtak meg. A rotunda mind a hat karéján átívelő, a boltívekre is kiterjedő Jézus életéből vett jeleneteket ábrázoló kifestés az 1360-as években készült. Az utolsó falképek a diadalív hajó felőli oldalán láthatók, valószínűleg a XV. század első felében készültek.

A leromlott állapotú templom felújítása 2016-ban kezdődött. A régészeti és falkutatást követően a templom teljes külső homlokzata és környezete megújult.

A szászsebesi ferencrendi templom helyreállítása

Szászsebes Gyulafehérvártól délre, a Sebes folyó partján fekszik.

A középkori város északkeleti sarkán álló templomot a domonkosok építették a XIV. század első felében. A várossal együtt feltehetően az épületegyüttes is súlyosan károsodott a XV. században a törökök támadásai során. Erre utal a búcsúengedély, amelyet a pápától 1444-ben kaptak, mindenbizonytal az épületegyüttes helyreállítására.

A reformáció idején a hívek áttértek a lutheránus hitre. Ezt követően a templom és a kolostor a város tulajdonába került, majd 1731-ben a ferencesek vették át. A romos épületet 1740-1769 között átépítették, jelentősen megváltoztatva a templombelső középkori jellegét. Ekkor emelték a nyugati homlokzat fölé a kisméretű fatornyot is.

A 2012-ben kezdődött átfogó felújítási munkálatok során kijavították az épület károsodásait, felújították a templom külső-belső falait, és rekonstruálták a középkori ablakokat.

1. A boronavázás templom hajójához diadalív nélkül csatlakozik az azonos szélességű keleti szentély. A nyugati homlokzaton gazdagon tagolt, díszes faragott ívekkel képzett előcsarnokot, babinecet alakítottak ki. A sokszögzáródású szentély, az előcsarnok, valamint a torony galériás megoldása egyedi megjelenést kölcsönöz a templomnak a keleti rítusú keresztény épületek között.



A felújított délkeleti homlokzat



A felújított nyugati homlokzat

2. A pravoszláv egyház használatában az épület megjelenése teljesen megváltozott, faszervezeté nem volt látható. Rabichálóra felvitt cementes habarccsal bevakolták a boronafalakat, lebetonozták a belső járófelületet, a tornyot, a galériával együtt horganyzott acéllemezrel fedték be, és bádogfedést kapott a templom tetőszerkezete is. A templomtérben a dongaboltozatot íves farostlemezekkel borították be, majd nagyméretű, gyenge minőségű szentképeket festettek rájuk.



A nyugati homlokzat felújítás előtt



A homlokzat felújítás közben

3. A görögkatolikus egyház tulajdonába visszatért végveszélyben levő épület helyreállítása 2014-ben kezdődött el. A falakat takaró cementes vakolat leverése után láthatóvá váltak azok a súlyos károsodások, amelyeket a Tisza áradásai, a magas talajvízszint, a rendszeres karbantartás elmaradása, és a szakszerűtlen javítások okoztak a boronafalakban.



A kicserélt korhadt faanyag

4. A vakolat eltávolításával felszínre kerültek a templom rendkívül értékes, a szakembereket és a helyieket egyaránt meglepő építészeti részletei. Láthatóvá vált a nyugati homlokzat árkaos előtere, több befallazott ablak és a nyugati kapu kötélfonatos kerete. A tornyot fedő bádogborítás elbontásával a toronysisak gazdagon tagolt galériás kiképzése tárult fel. A templombelsőben a farostlemezek lebontása után ismét láthatóvá vált a csillagos éget ábrázoló eredeti boltozat.



A toronysisak zsindelezése

5. A cementes vakolat takarásában a boronafal elemei súlyosan károsodtak. A talajszinten levő gerendák nagy része elkorhad, a teljes épület megroggyant. A felújítás első és legfontosabb feladata az épület stabilitásának visszaállítása volt az elkorhad, és cseréire szoruló elemek teljes vagy részleges kiváltásával. A felújítás utolsó fázisában a torony és a templomépület feltárt értékes történeti részleteit restaurálták, bemutatták, valamint a toronysisakot és a templom tetejét zsindelekkel fedték be.



A templom boronafalának újjáépítése



A felújított rotunda és déli homlokzat



A felújított északi homlokzat



A hajó és szentély falának eredeti textúrája



XIV. századi falképek a rotunda karéjain



A visszaállított eredeti terepszint

1. A templom legkorábbi része, a XIII. század végén épült rotunda, melyhez nyugatra téglalap alaprajzú gótikus hajó csatlakozik. Jelenlegi külső megjelenése az 1900-as évek elején alakult ki, amikor a rotundát kibontották a hajóval közös tető alól, és centrális elrendezésének megfelelő tetőt kapott. A tamburon látható farkasfogas párkányt is ekkor rekonstruálták. A falkutatás számos középkori részletet tárt fel. A rotunda déli falán előkerült az egykori, már a középkorban befalazott ajtó és egy kisebb rézsűs, a gótikus építkezéskor nyitott ablak.

2. A felújítás során a gótikus hajó északi oldalfalának falkutatása egy befalazott csúcsíves kaput tárt fel. A felújított külső homlokzaton a kaput helyreállítva, de nem megnyitva mutatták be. A sekrestye a hajó és rotunda északi falához csatlakozik. Bejárata nyugati faláról nyílik. A templom egyetlen tornyát, a zsindeborítású, bádoggal fedett huszártornyot később emelték a nyugati fal fölé.

3. Az előző évtizedek beavatkozásai során a külső falfelületekre felhordott vastag cementvakolat eltávolítása után feltárultak az épület eredeti építéskorabeli falfelületei. Láthatóvá váltak a hajó tört kövekből épült falai és a szentély kő és tégladarabokkal vegyített téglasorokból emelt felületei. A hajó és a rotunda lábazat nélkül épült, ezért a felszívódó nedvesség súlyosan károsította a szentély falképeinek alsó regiszterét. A további nedvesedés megállítására vízelvezető rendszer épült ki.

4. A rotunda belsőtere máig hordozza eredeti karéjos kiképzését. A félkupolában végződő, félköríves karéjos lekerekített falfelülettel kapcsolódnak egymáshoz. Hullámzó felületüket a boltozatra is felnyúló, a XIV. század derekán készült, összefüggő falképciklus fedi. A Jézus életét gyermekségétől keresztre feszítéséig bemutató jelenetek két regiszterben jelennek meg a karéjos oldalfalain. A diadalív hajó felőli oldalát díszítő jelenetek később, a XV. században készültek. Jelenleg eredetiségüktől megfosztva, erősen átfestve láthatók.

5. A felújítás első lépéseként megtörtént az épület külső régészeti feltárása. Ezt követte a kutatás eredményeinek figyelembe vételével a templom közvetlen környezetének terep- és kertrendezése. Ennek során a rotunda körül az eredeti, XIII-XVII. századi terepszintet állították vissza, és az egykori körítőfal egy részét is bemutatták. A le-süllyesztett és a mostani terepszint közti különbség áthidalására a sekrestye északkeleti sarkánál négy fokból álló téglalépcső készült.

1. Az utca frontja mentén húzódó szászsebesi templom külső megjelenésében ma is őrzi gótikus megjelenését. A középkori koldulórendi építészet jegyeit magán viselő egyterű templom magas hajójához a nyolcszög öt oldalával záródó, nyújtott szentély csatlakozik. Oldalfalait támpillérek erősítik. A szentély pillérközeit eredetileg magas, mérművel záródó, faragott kőkeretes, csúcsíves ablakok töltötték ki. Ezeket a XVIII. században félköríves barokk ablakokká alakították át.

2. A ferencesekhez került romos templom gótikus belső megjelenése jelentősen megváltozott az 1769-ben zárult újjáépítés után. A szentélyt új, alacsonyabb boltozattal fedték be, amelyet félköríves diadalívvel kapcsolták a síkmennyezetűvé alakított hajóhoz, és barokk berendezést készítettek az egész templomba. Ennek legértékesebb, máig fennmaradt darabja az 1751-ben készült Szent Bertalan oltár volt. Két mellékoltár is készült, melyek közül a Pádai Szent Antalnak szentelt déli oltárnak a részletei őrződtek meg.

3. A 2000-es évekre a templom állapota leromlott, sürgős beavatkozásra volt szükség. A belső felújítása során kicserélték a karzat korábbi beázások miatt elkorhadt mennyezeti gerendáit, a több helyen megrepedt falat összeszöttek, megerősítették a meggyengült falrészeket, és helyreállították a padlóburkolatot is.

4. A hajó nyugati felét a pillérekön nyugvó, falazott orgonakarzat foglalja el, mely a XVIII. században, a romos templom újjáépítésekor készült. A felújítások során nemcsak a súlyosan károsodott karzat feletti mennyezetszakaszt javították ki, hanem a templom teljes belsőtere is megújult.

5. 2012-ben a külső homlokfalak vakolatrétegeinek eltávolítása után láthatóvá váltak a szentély félkörívesen záródó ablakai felett a befalazott eredeti, csúcsíves ablaknyílások. A megmaradt töredékek alapján kőrestaurátor rekonstruálta a szentély három déli ablakának mérműveit, amelyeket a visszaállított csúcsíves nyílásokban helyeztek el. A délkeleti elfalazott ablakot vakablakként mutat-ták be, sötétebb színnel jelezve a gótikus csúcsívet.



A felújított délkeleti homlokzat



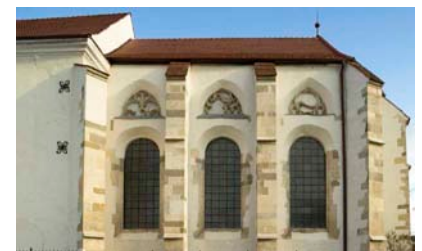
A felújított hajó és szentély



A súlyosan károsodott karzattmennyezet



A megújult hajó és karzat



A szentély déli fala a rekonstruált ablakokkal

Ilyen volt, ilyen lett



Ilyen volt, ilyen lett összeállítás azokból a helyszínekből, tárgyakból nyújt válogatást, amelyek megjelenése látványosan megváltozott, vagy átalakult a Rómer Flóris Terv támogatásának köszönhetően.

Vannak köztük nagyméretű épületek, vagy több részből álló épületegyüttesek, vannak, amelyek már hosszú ideje a szakemberek látókörében vannak, de olyan jelentéktelennek tűnő, csak a helyi közösség számára fontos kicsiny emlékek is, amelyek páratlan értéke

és jelentősége csak a felújítás során lépésről-lépésre tárult fel. Vannak helyszínek, amelyek felújítása több fázisban, éveken át történt, de vannak olyanok is, amelyek esetén nagyon gyors beavatkozással kellett elejét venni a további visszafordíthatatlan pusztulásnak.

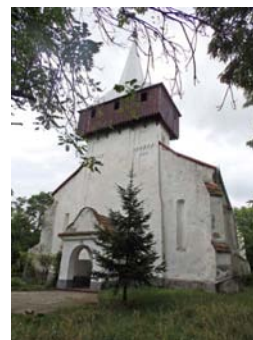
A bemutatott emlékek zöme szakrális épület vagy tárgy, de van köztük világi emlék is. Közös bennük azonban az, hogy mind, történelmi múltunk több százéves üzenetét hordozó, pótolhatatlan emlékek.

Kajdy-kúria, Mezőgecse



Az 1800-as évek elején eredetileg paplaknak épült, jelenleg polgármesteri hivatalnak helyt adó, eredeti stílusjegyeit őrző, késő barokk épület teljes körű felújítása során újjáépült az épület roskadozó tetőzete, megújultak homlokfalai, és kiépült az épület vízelvezető rendszere.

Református templom, Küküllővár



A több éven át tartó felújítási munkálatok végére a középkori templom kívül-belül teljesen megújult. Leglátványosabb változás a nyugati homlokzaton, az összeépített tornyok középkori ikerablakainak és fachwerk gerendázatának kibontása, és restaurálása után következett be.

Református templom, Bodroszentes



Külső felújítása során az Árpád-kori eredetű templom palafedését cserépre cserélték, visszaállították a toronysisak eredeti formáját és zsindelemmel fedték be, restaurálták az ablakok történelmi kőkereteit, és megújultak homlokfalai is. A felújítás eredményeként szembevetően megváltozott a templom és torony megjelenése.

Viski parasztház, Skanzen Múzeum, Ungvár



A skanzen egyetlen magyar népi építészeti emléke, a Viskről áttelepített magas, kontyolt tetejű, faragott oszlopokkal kialakított, tornácos ház. A felújítás során sikerült megmenteni, és helyreállítani a súlyos gombafertőzéssel károsodott tető szerkezetét, mely új zsindelemfedést kapott.



**Istenszülő ikon, görögkatolikus templom,
Fancsika**

A korábbi fatemplomból a jelenlegi kőtemplomba átszállított, majd szétszedett, feltehetően XVIII. századi ikonosztáztól megörzött, de erősen szennyezett, értékes ikon letisztítás, és restaurálás után megújulva került vissza a helyreállított ikonosztázra.



**Fejedelmi kapu, római katolikus
székesegyház,
Gyulafehérvár**

A palotából a székesegyházba vezető déli főkapu nevét az erdélyi fejedelmekről kapta, akik ezen a díszesen kialakított román kori kapun keresztül közeledtek a székesegyházba. Oromzatát páratlan szobrászati értéket képviselő, a korábbi templomból származó Maiestas Domini dombormű díszíti. A felújítás során a kaput és a domborművet konzerválták és restaurálták.

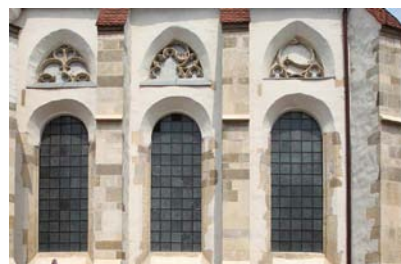


**Faragott kőszószék, unitárius templom,
Magyarszovát**

A Suky család adományából 1790-ben készült, a térségben egyedülálló kialakítású késő barokk-kora klaszicista faragott kőszószék eredeti szépségét kőrestaurátor szakember munkája nyomán nyerte vissza.



**Szentélyablakok, ferencrendi templom,
Szászsebes**

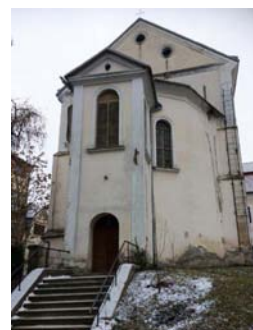
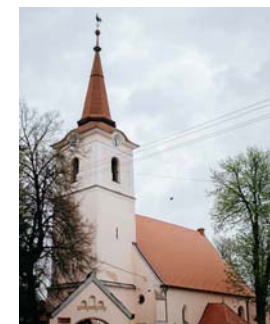


A déli homlokzaton feltárták a közel három évszázada átalakított ablakokat. A kőkereteket restaurálták, a fellelt töredékek alapján rekonstruálták a mérműveket, amelyeket visszahelyeztek a helyreállított csúcsívekbe. A felújítás után a XVIII. század óta először vált ismét érzékelhetővé a XIV. század végén épült templom gótikus ablakainak impozáns látványa.



**Református templom tetőzete,
Tornalja**

A XV. századi, késő gótikus templom tetőszerkezete 1938-ban készült. Időközben azonban a héjzat cserépei meggyengültek, beáztak, már a fedélszéket veszélyeztették. A cserépfedés cséréjével teljesen új architektúrát kapott a templom épülete.



**Minorita templom és kolostor,
Marosvásárhely**

A rendszerváltás után az egyház tulajdonába visszakerül, 1948-ban államosított XVIII. századi épület-együttes sürgős beavatkozásra szorult. A tetőzet és a homlokfalak átfogó felújításával teljesen megújult a rendkívül leromlott állapotban viszszaadott épületegyüttes.



**Kaputorony, evangélikus templom,
Fületelke**

A hívek nélkül maradt, pusztuló száz évvel ezelő evangélikus templom XVIII. századi erődfalának romosodó kaputornya is látványosan megújult, miután egy helyi civilszervezet kibérelte, és tagjai felújították. A homlokzat reneszánsz ornamentális falképeit restaurálták, és újra élettel töltötték meg a romjaiból feléledt épületet.



**Református templom,
Técső**

A több évig tartó felújítása során az értékes mennyezetéről ismert XIII. századi eredetű református templom belső tere és súlyosan károsodott berendezése megújult, illetve újabb értékekkel, többek között Utolsó vacsorát ábrázoló falképpel gazdagodott.



**Református templom,
Vedresábrány**



A XIII. századi templomépület megjelenése látványosan megváltozott, miután a korábban visszabontott falkoronáját eredeti magasságba visszaépítették, új cserépfedésű tetővel látták el, és külső-belső falait felújították.

**Református templom tetőzete,
Gyulafehérvár**



Az 1758-1761 között épült, sajátos elrendezésű, két végén félkör alaprajzú térrésszel bővített centrális templom is visszanyerte eredeti formáját és szépségét, miután a kritikus állapotba került tetőszerkezetét kijavították, és cserépfedését felújították.



**Református templom,
Köröskisjenő**



A felújítás előtt teljesen jellegtelennek tűnő templom külső megjelenése teljesen megváltozott a déli falon feltárt, majd a felújított felületen bemutatott középkori ablakoknak és ornamentális díszítéseknek, illetve az újonnan épített cserépfedésű tetőszerkezetnek köszönhetően

**Görögkatolikus templom,
Tiszabökény**



A jellegtelen külsejű templom vastag vakolatrétegei alól nem várt módon, olyan értékes építészeti részletek tárultak fel, amelyek nemcsak a templom megjelenését, hanem építészeti jelentőségét is gyökeresen megváltoztatták.



**Tanító Krisztus ikon,
görögkatolikus templom,
Fancsika**



Az ikon felújítás előtti állapotán jól érzékelhető a korábbi fatemplom szétszedett ikonosztázáról megőrzött ikonok szennyezettsége. Az aprólékos munkával megtisztított, és restaurált ikon megújulva került vissza a helyreállított ikonosztázra.



**Református templom,
Alvinc**



A hosszú évtizedek óta használaton kívül álló XIII. századi eredetű, de jelentősen átalakított nagyméretű templom romjaiból éledt újjá a 2000-es években civil kezdeményezésre indult felújításnak köszönhetően. Hatvan év után a templom ismét istentiszteletek helyszínévé válhatott.



**Kornis-Rákóczi-
Bethlen-kastély,
Radnót**



A Bethlen Gábor fejedelem részére olasz építészei által átépített kastély két sarokbástyájának tetőzete 2012-ben leégett. A tűzvész után nyújtott gyorssegéllyel haladéktalanul elindulhatott a tetőzet újjáépítése, így elejét lehetett venni az épületrészek további károsodásának.

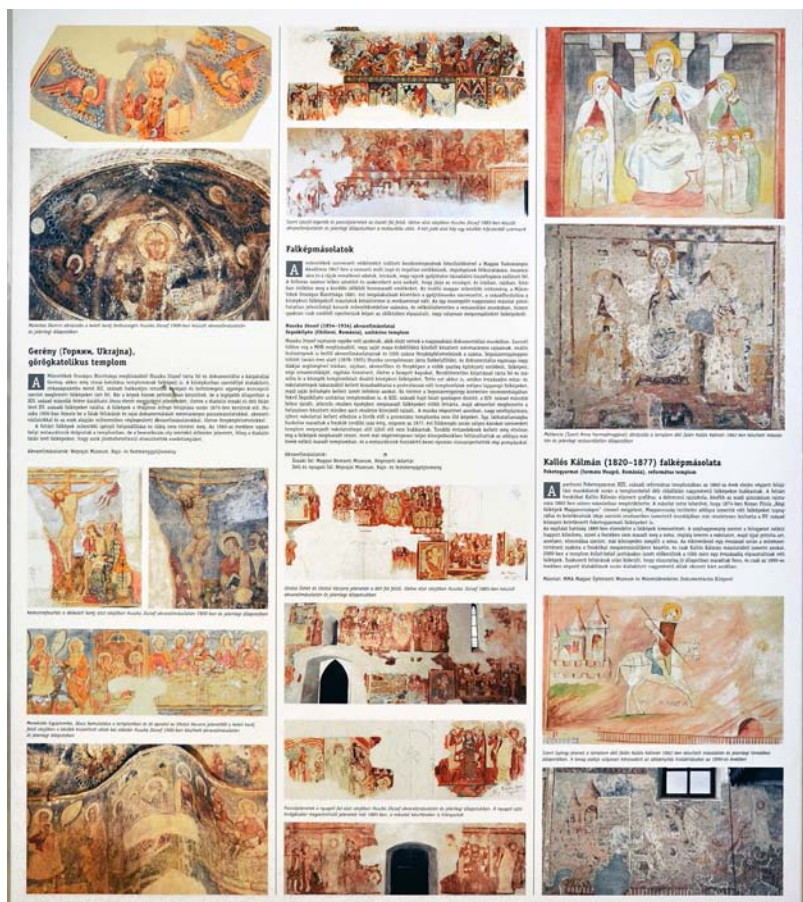
**Református templomtorony,
Laskó**



A támogatással a templomtorony 1842-ben készült sisakjának súlyosan károsodott faszervezete és fémborítása újult meg.



Akvarelltábló



A tábló egymás mellett mutatja be a sepsikilyéni, gerényi és feketegyarmati templomok középkori falképeiről a XIX. században készült akvarellmásolatokat és a

mostani fényképfelvételeket. Összehasonlító a másolatokat a fényképekkel szembevetőnek a falképek állapotában az eltelt több mint száz év alatt bekövetkezett változások.

Falképmásolatok

A XIX. században a műemlékek szervezett védelméért indított kezdeményezések felerősödésével a Magyar Tudományos Akadémia 1847-ben a *nemzeti múlt ingó és ingatlan emlékeinek, régiségeinek felkutatására, összeírására, és a rájuk vonatkozó adatok, leírások, vagy rajzok gyűjtésére* társadalmi összefogásra szólított fel. A felhívás számos lelkes amatőrt és szakembert arra sarkalt, hogy járja az országot, és írásban, rajzban, foton örökítse meg a régmúlt időkben fennmaradt emlékeket.

Huszka József (1854–1934) akvarellmásolatai

Huszka József rajztanár egyike volt azoknak a képzett szakembereknek, akik a Tudományos Akadémia felhívásának eleget téve, részt vettek a nagyszabású dokumentálási munkában. Ezernél

Az önálló magyar műemléki intézmény, a Műemlékek Országos Bizottsága (MOB) 1881. évi megalakulását követően a gyűjtőmunka már szervezetté, a századfordulóra a középkori falképek lemásolására szóló megbízások is rendszeressé váltak. Az így összegyűjt nagyszámú másolat pótolhatatlan jelentőségű korunk műemlékvédelme számára, és nélkülözhetetlen a restaurálási munkában, hiszen gyakran csak ezekből nyerhetünk képet az időközben elpusztult, vagy súlyosan megrongálódott falképekről.

többre rúg a MOB megbízásából, vagy saját maga érdeklődési köréből készített méretarányos rajzainak, önálló festménynek is beillő akvarellmásolatainak és több százra fényképfelvételeinek a száma.

A sepsikilyéni unitárius templom falképei

Sepsiszentgyörgyön töltött tanári évei alatt (1878-1905) Huszka József szorgalmasan járta Székelyföldet, és dokumentálta egymaga, vagy diákjai segítségével írásban, rajzban, akvarell és fényképpel a vidék gazdag építészeti emlékeit, falképeit, népi ornamentikáját, egyházi hízmzéseit és a faragott kapukat.

Rendíthetetlen kitartással tárta fel, és másolta le a környék templomfalait díszítő középkori falképeket. Tette ezt akkor is, amikor évszázados mész- és vakolatrétegek takarásából kellett kiszabadítania a protestánsra vált templomok falainak mélyen lappangó falképeket, majd saját költségén kellett ismét lefednie azokat.

Ez történt a Sepsiszentgyörgy közvetlen szomszédságában fekvő Sepsikilyén unitárius templomában is. A XIII. századi hajó falait gazdagon díszítő, a XIV. század második felére

datált, jelentős részben épségben megmaradt falképeket előbb feltárta, majd a helyszínen készített minden apró részletre kiterjedő rajzait akvarelllel megfestette. A munka végeztével azonban, nagy szívfájdalmára, újfent el kellett fednie a hívők elől a protestáns templomba nem illő képeket.

Így, láthatatlanságba burkolva maradtak a freskók további száz évig, mígnem az 1977. évi földrengés során súlyos károkat szenvedett templom megrepedt vakolatrétegei alól újból elő nem bukkantak.

További évtizedeknek kellett még eltelnie, míg a falképek megmaradt részei, most már végérvényesen, teljes terjedelmükben feltárlhatók az addigra már hívek nélkül maradt templomban, illetve a restaurátorok hozzáértő munkája nyomán visszanyerhették régi pompájukat.



Huszka József akvarellmásolata az északi hosszfal képeiről
Felső regiszter: Szent László-legenda részletei: Ütközet, Üldözés, Birkózás, Lefejezés jelenetek
Alsó regiszter: Passiójelenetek: Keresztrefeszítés, Levétel a keresztről, Siratás, Feltámadás, Krisztus a pokol tornácán, Mennymenettel
A két jobbszélső kép (későbbi ráfestés): Madonna, Szent Kozma és Damján



A Szent László-legenda és a Passió jelenetei a felújítás után készült felvételen



Huszka József akvarellmásolata a déli hosszfal falképeiről

Felső regiszter: Utolsó ítélet, balra a töredékes Mennyei Jeruzsálem kapuja-jelenet

Alsó regiszter: A kosarat tartó gyermek Jézus alakja az elpusztult Szent Dorottya-jelenetből, két férfi-alak a Bevonulás Jeruzsálembe-jelenetből, Madonna (későbbi ráfestés), Utolsó vacsora, Júdás csókja



A déli oldal falképei a felújítás után készült felvételen



Huszka József akvarellmásolata a nyugati fal alsó sávjában megfestett Passió jelenetekről: Ostorozás, Krisztus Pilátus előtt, töredékek a később vágott nyugati kapu miatt elpusztult jelenetből, Töviskoronázás, Keresztvitel



A nyugati fal Passió jelenetei a fényképfelvételen

A gerényi görögkatolikus templom falképei

A Műemlékek Országos Bizottsága megbízásából Huszka József tárta fel, és dokumentálta a kárpátaljai Gerény, akkor még római katolikus templomának falképeit.

A középkorban szentéllé átalakított, ritkaság-számba menő XIII. századi hatkaréjos rotunda karéjain és boltsüvegein 1879-ben, a templom átfogó felújítása során kerültek elő az egységes koncepció szerint megfestett falképek.

A három periódusban készült freskók közül Huszka a legépebb állapotban a XIV. század második felére datálható Jézus életét megörökítő jeleneteket, illetve a diadalív északi és déli

falán lévő XV. századi falképeket találta. Huszka 1900-ban fejezte be a falak feltárását. A falképeket rajzokkal, méretarányos pauszmásolatokkal, akvarellvázlatokkal és az ezek alapján műtermében véglegesített akvarellmásolatokkal, illetve fényképfelvételekkel dokumentálta.

A feltárt falképek műemléki igényű helyreállítása ez idáig nem történt meg. Az 1960-as években helyi restaurátorok ugyan dolgoztak a templomban, de a beavatkozás során oly mértékben festették át, főleg a diadalív hajó felőli falán lévő falképeket, hogy azok jövétlenül elveszítették eredetiségüket.



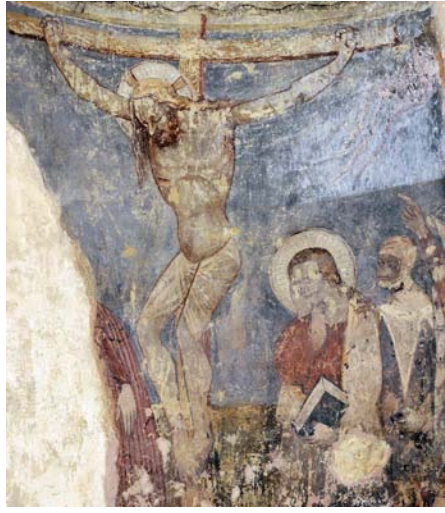
Huszka József 1900-ban készített másolata a keleti karéj boltsüvegén megfestett Maestas Domini ábrázolásról



A keleti karéj boltsüvegén megfestett Maestas Domini jelenlegi állapotáról készült fényképfelvétel



Keresztrefeszítés a délkeleti karéj alsó regiszterében Huszka József akvarellmásolatán 1900-ban



A délkeleti karéj alsó regiszterében megfestett Keresztrefeszítés jelenlegi állapota



Huszka József 1900-ban készített akvarellmásolata a keleti karéj felső sávjában megfestett Mene-külés Egyiptomba, Jézus bemutatása a templomban jelenetekről és az Utolsó Vacsora jelenetét kettévágó, később kialakított ablak bal oldalán megmaradt öt apostol alakjáról.



A keleti karéj felső sávjában megfestett jelenetek jelenlegi, átfestett állapota

A feketegyarmati református templom Kallós Kálmán (1820-1877) falképmásolatai

A partiumi Feketegyarmat XIII. századi református templomában az 1860-ban végzett felújítási munkálatok során a templombelső déli oldalán nagyméretű falképekre bukkantak.

A feltárt freskókat Kallós Kálmán elismert grafikus, a debreceni rajziskola, később az aradi gimnázium rajztanára 1862-ben színes másolatban örökítette meg. A másolatok alapján Rómer Flóris a „Régi falképek Magyarországon” címmel 1874-ben megjelent munkájában már részletesen leírta a XV. század közepén készült feketegyarmati falképeket is.

Az egyházi hatóság 1889-ben elrendelte a falképek lemeszelését. A szájhagyomány

szerint a felügyelet nélkül hagyott kőműves, mivel a festéken nem maradt meg a mész, tégláig leverte a vakolatot, majd új réteggel pótolta azt, amelyen, elmondása szerint, már könnyedén megállt a festés.

Azt követően a művészettörténeti szakma a freskókat megsemmisülteként kezelte, és csak Kallós Kálmán másolatából ismerte azokat.

2000-ben a templom külső-belső javításakor ismét előkerültek a több mint egy évszázadig elpusztultnak vélt falképek. Szakszerű feltárásuk után kiderült, hogy viszonylag jó állapotban maradtak fenn, és csak az 1890-es években végzett átalakítások során kialakított nagyméretű ablak okozott jelentősebb kárt azokban.



Mettercia (Szent Anna harmadmagával) a templom déli falán Kallós Kálmán 1862-ben készített másolatán



Mettercia a 2000. évi feltárás után



Szent György-jelenet a templom déli falán Kallós Kálmán 1862-ben készített másolatán



A Szent György-jelenet feltárás utáni töredékes állapota. A lovag alakja láthatóan súlyosan károsodott a nagyméretű ablaknyílás kialakításakor az 1890-es években

Köpönyeges Mária és négy apostol



Köpönyeges Mária a sepsikilyéni unitárius templom XIV. század második feléből származó kifestésének Utolsó ítélet jelenetéből.

Az oltalmat keresőket köpönyege alá fogadó Istenanya ábrázolása az 1300-as évektől terjedt el, és gyakran az Utolsó ítélet részeként jelenítették meg. A keresztény művészetben gyorsan elterjedt képtípus különösképpen népszerűvé vált a Szent István király által Mária gondoskodásába helyezett Magyarországon. Oltárokon, reliefeken, de legfőképp a templomok falain ábrázolt Köpönyeges Madonna számos példája maradt fenn napjainkig a Kárpát-medencében.

A sepsikilyéni falképen a festő a Boldogságos Szűzanyát az ábrázolástípusnak megfelelően állva festette meg. Két angyal által szétárt hosszú, földig érő palástja alatt szokásos elrendezésben, mindkét oldalon, világi és egyházi előkelőségek, koronás fők, szerzetesek összekulcsolt kézzel, térden állva esengenek oltalomért. Mária jobbján a nők, balján a férfiak sorakoznak.

A nagy felbontású felvétel kinagyított részletén megfigyelhető a vonalkázással és pontozással végzett szakszerű restaurálás technikája.

A helyszíntablók hanganyaga



Tiszaölkény

„Szól a figemadár”, Murza Gyula, (Tiszaújlak) 1996 (kb. 3 perc)

„Pisák Bereg nani Nagypénteken”, (Nagypalád) 1999 (kb. 3 perc)

Gerény

„Nem akar a vezérüröm legelni” – előadó: Kára Varga Imre, (Nagygejóc) 1940 (kb. 3 perc)

Küküllővár

„Lassú csárdás” előadó: Veres Andrásné Fogarasi Katalin (Balázstelke), Jámbor István Dumnyezó, Mezei Ferenc Csángáló, Csányi Sándor Cilika, Mezei „Policer” Pál (Szászcsávás), 2010 kb.(3 perc)

Énlaka

„Marosszéki” előadó: Kristóf Vencel és bandája, (Kőröspatak) 1944 (kb. 2perc)

A falu születésének legendája – szöveg. kb 5 perc+

Bodrogszentes

„Lassú csárdás” előadó: Dobcsák Béla, juhász, (Bodrogszentes) 2005 2 perc

„Kassa városából hidegen fúj a szél...” Dobcsák Béla, juhász, (Bodrogszentes) 2005 2 perc

„Bodrogközi oláhos” Oláh Árpád „Nyaka” és zenekara, (Bodrogmező) 1992 2 perc

Palágykomoróc

„Magyar szóló, vagy verbunk” előadó: Tóth Tibor primás, (Nagykapos) 1996 2 perc

„Harangszó” A református templom harangja (készült 1651-ben) 1 perc

Siter

„Harangszó” A református templom harangja (készült 1748-ban) 1 perc

A helyreállítások helyszíneit bemutató videók



RF 1 videó (1 óra, 6 perc)

RF 2 videó (1 óra, 31 perc)

RF konferencia 2016

Csécs
Magyarremete
Vedresábrány
Siter
Berekeresztúr
Szerbcsernye
Káldy-kúria
Teleki erdélyi körút
Délvidéki templomok
Alvinc
Borberek
Visk
Felsővály
Ákos
Gyulafehérvár

Hontvarsány
Kámaháza
Lendva
Kiszsolna
Küküllővár
Sepsikálnok
Farnas
Árkos
Énlaka
Mikháza
Kolozsvár
Harcó
Oltszem

A helyszínek virtuális bejárása számítógépen



Guckkasten



Az 1740-es évektől páratlan gyorsasággal terjedt el, és vált Európa-szerte rendkívül népszerűvé a térbeli látványt nyújtó optikai eszköz, a német nyelvterületeken Guckkasten névvel illetett, kukucsáló doboz.

A 45 fokos szögben elhelyezett tükörrel felszerelt ládába a nagyméretű, kétszeresen domború lencsén keresztül bekukucsáló néző a vízszintesen elhelyezett optikai nyomtatokat a tükröben perspektívikusan, mintegy háromdimenzióban láthatta.

A ládába kerülő nyomatok speciálisan erre a

célra készültek. Az általában tájképeket, épületbelsőket ábrázoló képeket élénk színekkel, erős rövidülésben és fordított nézetben festték meg.

Ugyancsak fordítva került a nyomatok aljára és felső részére a többnyelvű felirat is. A nagyítólencsén keresztül a látogatók a kép helyes látványa jelent meg.

A kiállításon szereplő, a Guckkastenek mintájára készült dobozok segítségével a látogatók, hasonló módon, perspektívikusan tekinthetnek be egy-egy templombelsőbe.

A fordított helyszínlapok, ahogy a guckkastenbe kerülnek



Farnas, ref. templom, XVIII. sz.-i festett faberendezése



Huszt, ref. templom, XIII.-XIV. század



Mikháza, ferences templom, és XVII. sz.-i főoltára



Nyárádszentlászló, unit. templom, XII-XIII. sz.



Siter, Árpád-kori ref. templom

A helyszíneképek, ahogy a guckkastenben láthatók



Farnas (Erdély), ref. templom XVIII. sz.-i festett faberendezése



Huszt (Kárpátalja), XIII-XIV sz.-i református templom



Mikháza(Erdély), Ferences templom és érékes XVII. sz.-i főoltára

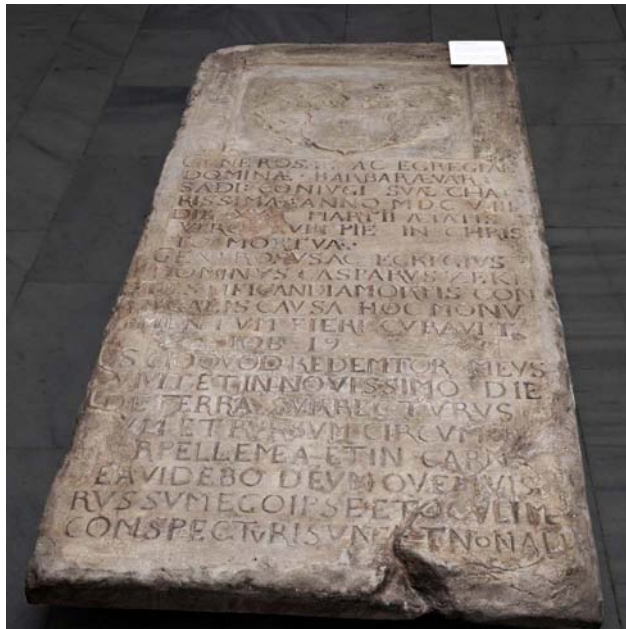


Nyárádszentlászló (Erdély), XII-XIII. sz.-i unitárius templom



Siter(Partium), Árpád-kori eredetű református templom

Varsádi Barbara sírkövének másolata Péder, református templom



A sírlap felirata

GENEROSAE AC EGREGIAE
DOMINAE BARBARAE VAR-
SADI CONIVGI SVAE CHA-
RISSIMAE ANNO MDCVIII
DIE XXX MARTII AETATIS
VERO (X?)XVIII PIE IN CHRIS-
TO MORTVAE
GENEROSVS AC EGREGIVS
DOMINVS CASPARVS ZEKI
TESTIFICANDI A MORTIS CON-
IVGALIS CAUSA HOC MONV-
MENTVM FIERI CVRAVIT
IOB 19
SCIO QVOD REDEMPTOR MEVS
VIVIT ET IN NOVISSIMO DIE
DE TERRA SVRRECTVRVS
SVM ET RVRSVM CIRCUMDA-
BOR PELLE MEA ET IN CARNE
MEA VIDEBO DEVM QVEM VISV-
RVS SVM EGO IPSE ET OCVLII MEI
CONSPECTVRI SVNT ET NON ALIVS

Péder Kassától 25 km-re található. A középkorban virágzó település templomának építését a kutatások a XII. századra datálják. A török hódoltság idején az Erdélyi fejedelemséghez tartozó települést nem érte nagyobb pusztítás. Az 1715-20-as években azonban egy pusztító járvány következtében elnéptelenedett, de még a század folyamán református magyarokkal újra benépesítették. Az épület felújítását megelőző régészeti kutatások értékes leleteket tártak fel, többek közt II. Béla korából, illetve több a XIV-XV. századból származó érmét, valamint egy 1608-ban készült kősírlapot. Felirata szerint a sírlapot

Fordítás:

Nemes és nemzetes Varsádi Barbara úrasszony-
nak, szerelmetes feleségének, 1608. március 30.
napján, aki 18 (28?) évesen Krisztusban kegye-
sen elhunyt.

Ezt az emlékművet nemes és nemzetes (S)zéki
Gáspár asszonya halálának a tanúsítása okából
emeltette.

Jób 19

Tudom, hogy megváltóm él, és a legvégső napon
a földből föl fogok támadni, és ismét saját hú-
somban és bőrömben burkolva fogom látni Istent,
akit saját szemeimmel én magam fogok nézni
és szemlélni, nem más.

Károli ford.:

Mert én tudom, hogy az én megváltóm él, és
utoljára az én porom felett megáll.

És miután ezt a bőrt megérintem, testem nél-
kül látom meg az Istent.

A kit magam látok meg magamnak; az én sze-
meim látják meg, nem más.

Széki Gáspár készítette, kinek családja 1445-
től, a szolgabíró Mihályig vezethető vissza. A család jelentős földbirtokokkal rendelkezett több megyében is. Idősebb Gáspártól, akit az oklevelekben kőművesnek neveznek, származott a család idővel kihalt abauj megyei ága. Az ifjabb Gáspár 1609-ben a borsodi assessor (táblabíró) tisztét töltötte be. Neje Varsádi Borbála 1608-ban hunyt el, akivel annak hant-
gácsi birtokán laktak. A sírkövet a régészeti kutatások a templombelsőben, a padlószint alatt tárták fel. A tervek szerint a későbbiekben a sírlapot kiemelik, restaurálják, és a templomban bemutatják.

Reneszánsz szószék kőlapjainak másolatai Técső, református templom



A város olaszkorosorúba foglalt címermadara
a kiterjesztett szárnyú sas



Mélyített faragású reneszánsz motívum



Domború faragású reneszánsz motívum



Domború faragású mellvédlap

A középkori öt máramarosi koronaváros egyikeként kiemelt státuszú, és jelentős privilégiumokat élvező város, Técső fontos történelmi szerepet töltött be évszázadokon át. Itt fogadták 1576-ban a lengyel követek a királyukká választott Báthory Istvánt. A több virágkört és pusztítást megélt város ma is impozáns középkori eredetű temploma több per-
riódusban nyerte el mai formáját.

Középkori jellegét az 1717-es tatárjárás alatt leégett templom 1740-es években folyt újjá-
építése, az 1800-as évek elején nyugati irányba történt bővítése, és az 1850-es években a keleti oldal toldalékának megépítése során veszítet-
te el. A XVI. század közepén református hitre

áttért gyülekezet a XVII. század közepén kü-
lönleges, kőből faragott hengeres szószéket
emeltetett a templomba. Az 1850-es években
új szószék készült, a korábbi elbontották,
mellvédjének lapjait az új szószékfeljáró lép-
csőjébe építették be.

Itt tárta fel a kutatás 2002-ben, majd bontották
ki 2016-ban a négy viszonylag jó állapotban
fennmaradt mellvédlapot, és egy feliratos táb-
la három töredékét. Az előkerült kőlapok kö-
zül három felületét reneszánsz ornamentális
faragás díszíti. A negyedik lapra Técső város
olaszkorosorúba foglalt címermadarát, a kiter-
jesztett szárnyú sast faragták.

Női fejet ábrázoló boltozati konzol Kiszsolna, evangélikus templom



A szentély egyik női fejet formázó gyámköve



A nivósan megmunkált gyámkő



A női fejet mintázó gyámkő másolata a kiállításon



A kiállított gyámkő oldalnézete



A tető nélkül maradt templombelső és szentélye



Légi felvétel a romos templomról

Kiszsolna, német nevén Senndorf, az erdélyi Beszterce mellett fekvő, német telepések által alapított település. Kisméretű, de igényesen megépített templomát a XV. században emelhettké. Falait falképekkel díszítették, amelyeket a reformáció után evangélikussá vált hívei az új liturgiának megfelelően bevakoltak.

A második világháború után a németajkú lakosság elvándorlásával a hívek száma megcsappant, majd 1946-ban az egyházköztség is megszűnt. Ezt követően a templom pusztulásnak indult, tetőzete beszakadt, falai részben leomlottak. A tető nélkül maradt, de még álló

falszakaszokon idővel előbukkantak az évszázadokig elfedett falképek, melyekről a kutatás során bebizonyosodott, hogy nemzetközi szinten is jelentős értéket képviselnek. Egy töredékesen megmaradt falképjelenet a korai itáliai reneszánsz művészet legjelentősebb festőjének, Giotto di Bondonének a Szent Péter-bazilika átriuma számára készített, de elpusztult Navicella-mozaikjának másolata, és egyike a kevés fennmaradt másolatoknak.

A szentély tetőzetének pótlására a még megmaradt boltozat és építészeti részletek megmentésére, a Rómer Flóris Terv és a Beszterce-Naszód Megyei Tanács összefogásával védőtető készült.

Barokk templompadok festett oldallapjai Visk, református templom



Visk a Tisza bal partján, Husztól mintegy 20 km-re fekvő település. A Károly Róbert királytól 1329-ben koronavárosi rangot kapott öt máramarosi város egyikeként évszázadokon át jelentős kiváltságokat élvezett. Huszt megerősödéséig a térség legjelentősebb városának számított.

A Dózsa György vezette parasztfelkelés (1514) leverése után súlyos terhek sújtották a várost, annak megtorlásaként, hogy sok viski lakos csatlakozott a lázadáshoz.

A város és a templom számos történelmi esemény helyszíne volt. 1657-ben II. Rákóczi György, erdélyi fejedelem a viski templomban vett részt az ország vezetőivel az országgyűlést megelőző istentiszteleten. 1656-1657 között pedig innen indította seregét Lengyelország ellen.

A település északi részén levő kisebb kiemelkedésen épült fel a XIII. században a térség első kőből emelt temploma. Bár a későbbi korokban történtek az épületen változtatások, máig őrzi középkori megjelenését, építészeti részleteit.

Az utóbbi idők kutatásai a szentélyben jelentős falképek nyomaira bukkantak. Az 1524-ben a lutheri protestantizmus, majd 1556-ban

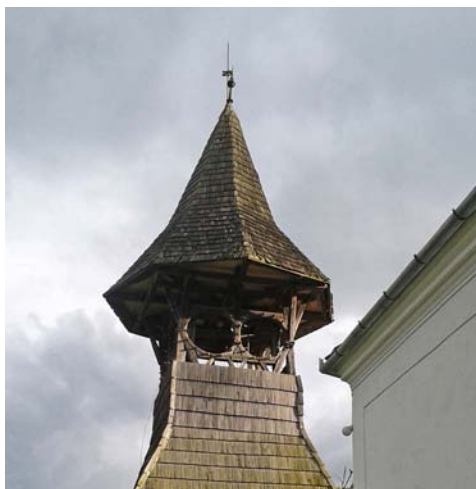
a kálvini reformáció hitére áttért gyülekezet templomában a freskóknak nem volt helye, így azokat elfedték.

Jelentős értéket képvisel a templom festett XVIII. századi faberendezése is. A famennyezet felirata szerint a Nyitra megyéből származó nemes Váli Antal készítette 1789-ben, 47 éves korában. Ugyancsak az ő keze munkáját dicséri a templom többi berendezése, a Mózes-szék, a padok és a mellvédek is. A barokk stukkós mennyezeteket, faragványokat és kagyló (rocaille) motívumokat idéző formavilág szépen ötvöződik a XVIII. századi református templomokra jellemző virágdíszes mintakincssel. A puhafából, fenyőfából készített ülőpadokat enyves temperával festették. A napjainkban látható sárgás-vöröses színtónus a lakkréteg és későbbi bevonatok öregedésének, szennyeződésének tulajdonítható.

A közelmúltban felmerült a felújításra szoruló XVIII. századi padok lecserélésének gondolata. A hívek közös összefogásával sikerült megakadályozni az értékes padok elpusztítását.

A kiállításon a templom két eredeti padjának oldallapja szerepel. A baloldali felvételen látható pad részben letisztított lapján jól érzékelhető a barokk ornamentika elszennyeződésének mértéke.

Kordokumentumok Kálnok, unitárius harangláb



A harangtorony csúcsa a buzogánnyal felújítás előtt



A XVIII. század végén ácsolt kálnoki unitárius harangláb buzogányában a felújítás során kordokumentumok kerültek elő. Az 1929. augusztus 21-ei és 1971. július 12-ei keltezésű dokumentumok másolatai a kiállításon is láthatók.

A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.

A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.

A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.

A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.

A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.

A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.

A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.



A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.

A kálnoki unitárius templom felújításáról
Az 1881-ben épült unitárius templom felújítása
kor, a harangtorony felújítását is kell figyelembe venni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.
A harangtorony felújítását a kálnoki unitárius
templom felújításának kell tekinteni.

Az 1971-ben elhelyezett dokumentumok

Az 1929. augusztus 21-én keltezett dokumentumok

Üzenetpalack a toronycsúcs buzogányából Kutyfalva, református templom



A felújított templom 2012-ben



A templom leomlott toronysisakja 2016-ban

Kutyfalva, Maros megyében a Maros bal partján fekvő település. A XV. században gótikus stílusban épült, középkori részleteit máig őrző református temploma kiemelt jelentőségű műemlék.

A templom a reformációt követően kezdetben az unitárius hitre áttért gyülekezet, majd a XVIII. századtól a reformátusok birtokába került. A nyugati homlokzathoz csatolt toronyának építése az 1770-es években kezdődött, de csak 1835-ben fejeződött be.

2016 júniusában a környéket sújtó erős szélvihar komoly károkat okozott a templomban, ledöntötte a torony sisakját, az épület beázott.

A Rómer Flóris Terv vis major keretéből nyújtott gyors segélynek köszönhetően június végére már ideiglenes védőtető épült a torony fölé, megakadályozva így a torony szerkezetének további károsodását.

Ugyancsak a Rómer Terv támogatásával készült el a ledőlt toronysisak mintájára az új sisak, amely 2018-ban már felkerült a toronyra.



A buzogányban elhelyezett palack a dokumentumokkal



A lezuhant buzogányból előkerült zárt palack kibontása a kiállítás budapesti megnyitóján



A torony 2018-ban az újjáépített sisakkal

Viharban lezuhant csillag és buzogány Igazfalva, református templom



A lezuhant eredeti csillag a kiállításon



A fiatorony lezuhant buzogánya a kiállításon

Igazfalva, az 1890-es években újratervezett Temes megyei település Lugos és Déva között fekszik.

1903-ban felszentelt négy fiatornyos református temploma Alpár Ignác tervei szerint épült. Az eltelt több mint száz év alatt nagyobb beavatkozás nem történt az épületen, csak a toronysisak zsindelyfedését cserélték le horganyzott acéllemezzre.

A jelentős történeti értéket képviselő templom tornyának felső favázas szerkezete és sisakja a 2010-es évekre súlyosan károsodott, ezért sürgős beavatkozásra volt szükség.

Az elvégzett állapotfelmérések alapján több

terv is készült a szerkezet megerősítésére. 2016 augusztusában, kevéssel a stabilizálási munkálatok megkezdése előtt, erős vihar seprert végig a térségben, mely kimozdította a sisakot, tovább rontva állapotát. Végül 2017 szeptemberében egy újabb, hatalmas szélvihar ledöntötte a torony sisakját a favázas szerkezettel együtt.

2018 novemberének elején a magyar kormány, a testvértelepülések és a hívek adakozásából újjáépült sisak ismét a helyére került.

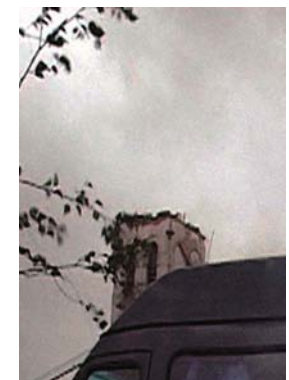
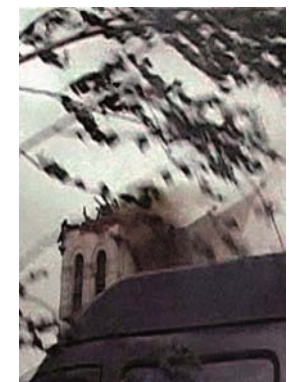
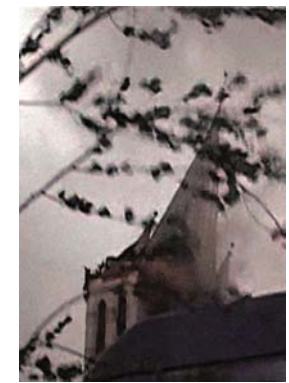
A ledőlt toronysisak csúcscsúszója, a csillag és az egyik fiatorny zuhanásában megrongálódott buzogánya a kiállításon bemutatott eredeti tárgyak között látható.



A felújításra szoruló toronysisak



A templom 2017-ben a vihar után



Összeforgatható falképjelenetek



Az egyedi koncepciójú és tervezésű forgatható falképkirakó eszköz két hengerének lapjain a támogatott helyszínek középkori falképciklusaiból összeállított jelenetsorok láthatók.

A két henger lapjain összesen hat jelenetsor rakható ki. Ezek közül négy a sepsikilyéni unitárius templombelsőit díszítő XIV. századi falképei közül, míg kettő a gerényi görögkatolikus templom rotundájának karéjain megmaradt XIV. századi freskók közül került ki.

A hat-hat részletből összeállított jelenetsorok a hengerlapok elforgatásával rakhatók ki.

Az alsó és felső hengeren ugyanazok a jelenetsorok találhatók. Az alsó hengeren a jelenlegi, míg a felsőn Huszka József 1885-ben Sepsikilyénben, illetve 1900-ban Gerényben készített másolatain megörökített állapotukban láthatók.

Feladat:

Tanulmányozza át a láda ajtaján található képeket és leírásokat.

Forgassa be a felső és alsó henger lapjait úgy, hogy mindkét hengeren ugyanaz a jelenetsor jelenjen meg.

Hasonlítsa össze a két henger jeleneteit, és keresse meg, milyen változások láthatók a falképek jelenlegi és száz évvel ezelőtti állapota között.

Összehasonlítva az alsó és felső hengeren kirakott jeleneteket jól látható a károsodás mértéke, amely a több száz éves falképek állapotában a másolatok készítése óta eltelt idő alatt bekövetkezett.

Az 1977-es földrengésben súlyosan megsérült sepsikilyéni templom teljes falfelületét 1990 után feltárták, és az épület külső-belső helyreállítására is sor került.

A mészréteg alatt meglehetősen jó állapotban megmaradt falképeket lépésről-lépésre restaurálták, így mára már összefüggő és élvezhető állapotban láthatók.

Ezzel szemben a gerényi falképek meglehetősen töredékesek. Néhány évtizeddel ezelőtt jelentős mértékben át is festették azokat. A rotunda teljes kifestésének műemlékvédelmi szempontok szerinti restaurálása még hátra van, melyre remélhetőleg mielőbb sor kerül.



Szent László-legenda a sepsikilyéni unitárius templom északi falának felső regiszterében

A legenda Szent László lovagkirály küzdelmét ábrázolja a kun harcossal az elrabolt lány kiszabadításáért. A kun lefejezését ábrázoló utolsó képben egy ritkán előforduló jelenet, a szív felajánlása is megjelenik. Miközben Szent László a hajánál fogva tartja a legyőzött kunt, és a lány karddal a nyakára sújt, a pogány vitéz, megtérése jeleként, jobb kezével szívét a lánynak ajánlja fel.



Utolsó ítélet a sepsikilyéni unitárius templom déli falának felső regiszterében

Középen a mandorlába (mandula formájú arany vagy szivárványszínű dicsfény) foglalt ítélkező Krisztus látható. Jobbján és balján az apostolok ülnek. Mellette harsonát fújó angyalok láthatók. Az apostolok lábánál Szűz Mária és Keresztelő Szent János térdel. Balra a feltámadtak csoportja, jobbra a Köpönyeges Mária került. A ciklust lezáró Purgatóriumjelenetből csak a Szent Mihály arkangyal lélek mérő mérlegén ülő ördögfigurák maradtak meg. Az ablaknyílástól balra a Menyország és annak kapuját őrző angyal látható.



Utolsó vacsora és a Passióciklus Elfogató jelenete a sepsikilyéni unitárius templom déli falának alsó regiszterében

A baloldalon látható két álló férfit és a Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázoló képek egy későbbi kifestésből származnak. A Júdás csókja jelenetben Jézus kezével takarja a római katona fülét, amint arra Péter apostol kardjával lesújt.



Ostorozás, Krisztus Pilátus előtt, Töviskoronázás, Keresztvitel, Keresztrefeszítés, Levétel a keresztről, Krisztus siratása jelenetek a Passióciklusból a sepsikilyéni unitárius templom nyugati és északi falának alsó regiszterében

A Jézus Pilátus előtt és a Töviskoronázás közti jelenetek elpusztultak a nyugati ajtó kivágásakor. A Keresztrefeszítés jelenet középső része mára erősen megrongálódott, Huszka akvarelljén azonban még épp állapotban látható.



Részletek az Angyali üdvözlés, Királyok imádása, Olajfák hegyén, Júdás csókja jelenetekből a gerényi rotunda karéjain megfestett, Krisztus életét bemutató ciklusból

A Júdás csókja jelenetben a festő itt is megfestette azt a jelenetet, amikor Jézus a kezével meggyógyítja a római katona fülét, amelyet Péter apostol a kardjával levág.



Részletek a Menekülés Egyiptomba és az Utolsó vacsora jelenetekből a gerényi rotunda karéjain megfestett Krisztus életét bemutató ciklusból

Az Utolsó vacsora jelenetéből csak nyolc apostol alakja maradt meg. Négy elpusztult a jelenet kettéosztó ablak kivágásakor.

Faberendezések restaurálása



Restaurált mennyezeti kaszetták másolatai a kiállításon

Festett faberendezések restaurálása során a restaurátorok az eredeti faanyag és festés lehető legteljesebb megőrzésére törekednek. A beavatkozás elsősorban a hordozó faanyag tisztítására, fertőtlenítésére, és a károsodott faanyag konzerválására, illetve a porló és leváló festékréteg rögzítésére, a nagyobb hiányok kiegészítésére, valamint a festett felületek retusálására terjed ki.

A lekopott vagy kifakult színeket nem festik, vagy színezik újra, hanem csak minimális, az egységes összképet elősegítő, de az eredetitől megkülönböztethető retust alkalmaznak.

A korszerű restaurálási eljárásnak megfelelően a tratteggio technikával végzett retus során az eredeti színhez alkalmazkodó színű párhuzamos vonalakkal töltik ki a kisebb hiányzó részeket.



Az énlakai unitárius templom 1668-ban készült festett mennyezeti kaszettájának részlete restaurálás előtt és után

Az énlakai kaszettás mennyezet tábláinak lebontásakor láthatóvá vált a táblák kifestésének eredeti, gazdag színvilága. A kifestéshez használt szerves színezékekanyagok az idők folyamán a fény és UV-sugárzás hatására megváltoztak, elvesztették eredeti színüket.

A keretlécek takarásában azonban a színek megőrizték eredeti élénkségüket. A restaurálás során elsődleges szempont a táblák kifestését végző XVII. századi mester kézjegyének megőrzése volt, ezért nem kerülhetett sor az eredeti színvilág visszaállítására.

Festett fakaszetták az énlakai unitárius templomból



Festett kaszetta másolata csukott keretléc



A kaszetta nyitott keretléc alatt látható eredeti kifestésének élénk színvilága



Festett kaszetta másolata csukott keretléc



A nyitott keretléc alatt látható a kaszetta eredeti kifestésének élénk színvilága



Mennyezeti kaszetta restaurálás előtt



A kaszetta restaurálás után

Falképek feltárása és restaurálása műemléképületekben



Történeti épületek külső-belső falaira több száz év alatt felhordott vakolat- és mészrétegek az épület egész múltját rejtik maguk alatt. Ha ezek megsérülnek, vagy elpusztulnak, az épület történetének pótolhatatlan dokumentumai tűnnek el. Ezért a műemléképületeken történő beavatkozások előtt elengedhetetlen a régészeti feltárás, a falkutatás, indokolt esetben a falképfeltárás.

A falkutatás során az egymást takaró rétegeket és építészeti részleteket tárják fel, amelyek pontos információval szolgálnak a kutatóknak az épület megépítéséről, későbbi átépítésekről és átalakításokról. Közvetve, pedig az építőtől, utódaiktól és az újabb tulajdonosokról, illetve pusztításokról, pusztulásokról, és olykor felvirágzásokról árulnak el fontos részleteket.

A nagy körütekintést és szakértelmet igénylő restaurátori falképfeltárára akkor van szükség, amikor várhatóan falképek vagy ornamentális díszítések találhatók a felszín alatt.

Az aprólékos gonddal végzett feltárást követően, a restaurátorok megtisztítják az előkerült falképeket, díszítéseket a rájuk rakodott szennyeződésektől, rögzítik a kifestést hordozó fel lazult vakolatot, megerősítik a széleket, majd konzerválják a festett felületeket. Az ábrázolt

témák azonosítása a felismerhető jellegzetes részletek, attribútumok, tárgyak alapján történik. Amennyiben ez nem vezet eredményre, a szakemberek analógiákat keresnek a település szűkebb és tágabb környezetében, illetve további kutatásokat végeznek.

Középkori templomainkban rendszerint bibliai témákat, Jézus és a szentek életéből vett jeleneteket, valamint a Szent Lászlóhoz köthető legenda képciklusát festették meg. Az évszázadok során a kifestések jelentős hányada elpusztult, a megmaradt részek is nagyon sérült állapotban kerülnek elő. Olykor csak egészen kis töredékeket, máshol nagyobb kiterjedésű részleteket hoz felszínre a kutatás. Ritkaság számba megy, amikor nagyméretű összefüggő kifestett felületek őrződtek meg a külső károsodásoktól védelmet jelentő fedőrétegek alatt.

A falképek felülete minden esetben sérült és hiányos. A protestánsná vált templomokban a falképek elfedésekor a vakolat jobb megtartása érdekében használt kalapácsütések ronszolták leginkább a festett felületeket. Az épületek utólagos átalakítása, új ablakok kivágása, és a falak vízesedése miatt levált vakolatrétegek ugyancsak súlyos, nem ritkán visszafordíthatatlan károkat okoztak a falképekben.

A falképfeltárás módszere

1.
A napjainkban nem látható, de írásos dokumentumokból ismert korai építészeti részletek, falfestések esetén, illetve amikor várható ezeknek a megléte, a kutatók kevés roncsolással járó, kis szondázó kutatóablakokat nyitnak. Ezek segítségével próbálják meghatározni a felső rétegek alatt megmaradt korábbi részleteket. Amennyiben a szondázó nyílásokban ezekre utaló jeleket találnak, az ablakok növelésével, illetve újabban nyitásával behatárolják a terület kiterjedését és az esetlegesen különálló töredékeket, majd feltárják a teljes felületet.



A feketegyarmati XIII. századi református templom északi falának feltárása

2.
A történeti vakolatokat és festett felületeket közvetlenül fedő vakolat- és mészrétegeket nagyon óvatosan távolítja el a kutató, vigyázva arra, hogy ne sértsen meg értékes részleteket. A rétegről-rétegre, egyre mélyebbre hatoló szakavatott kutatók szeme előtt, mintegy történelmi képeskönyvből bontakozik ki az épület izgalmas és beszédes története.



A gidófalvi XIII-XIV. századi református templom festett falfelületeinek feltárása

3.
Az egymásra vagy egymás mellé emelt falak, elfalazott ajtók, ablakok, egymást takaró festett rétegek az épület megépítéséről, és az azt követő idők építkezéseiről, átalakításokról, javításokról, csinosítgatásokról, és az azokkal járó változásokról mesélnek.



Befalazott középkori ajtónyílás a gidófalvi református templomban



Feltárt késő gótikus falképtöredék a szentdemeteri r.k. templomban

Feladat:

Tárja fel és azonosítsa a tabló baloldali tartójában elhelyezett lapok mészréteget imitáló felülete alatt található falképeket az alábbi módon:

Nyisson a szakemberek által használt szondázó nyílásokhoz hasonló kutatóablakokat a lapon, majd a nyílások kiterjesztésével tárja fel a teljes képet.

Próbálja minél kevesebb feltárt részlet alapján azonosítani az ábrázolt jelenetet.

Az azonosításhoz használja a Falképfeltárás lapokon látható képeket.

A falkép-restaurálás módszere



A gidófalvi református templom falképeinek retusálása

1.
A restaurálás során elsődleges szempont a kép eredetiségének, az azt megalkotó mester kezenyomának a megőrzése. Ezért csak minimális, az ábrázolás megértését és élvezhetőségét segítő kiegészítések történhetnek azokon, s ezeknek is könnyen megkülönböztethetőnek és eltávolíthatónak kell lenniük. A restaurátor nem festi meg az elpusztult részleteket, nem színezi ki, és nem alkotja újjá saját elképzelése szerint a mégoly töredékesen előkerült falképeket sem.



Részlegesen retusált falkép a keresdi reneszánsz Bethlen-várkastélyban

2.
A mész- és vakolatrétegek alól a falképek gyakorlatilag mindig sérült és töredékes állapotban kerülnek elő. A sérülések egyik oka a protestánsra vált templomokban a liturgiával össze nem egyeztethető kifestéseken az arcok és szemek megcsonkítása. A restaurálás során a nagy összefüggő elpusztult felületeket sima vakolattal pótolja, míg a kisebb hiányokat neutrális vagy színezett finom szemcsésű vakolattal egészíti ki a restaurátor.



Retusált falkép részlete a gidófalvi ref. templomból



Retusált falkép részlete a sepikilyéni unitárius templomból

3.
A festés hiányait pontozásos vagy vonalkázásos módszerrel, míg a vakolt kiegészítéseket lazúrozással vagy színben illeszkedő vonalkázással retusálják.

Feladat:

Restaurálja a tabló jobb oldali tárlójában elhelyezett lapon ábrázolt falképet az alábbi módon:

Tanulmányozza a retusált falképeken a restaurátorok által használt kiegészítési módszereket.

Hasonló módon, vonalkázással és pontozással retusálja a lapon található középkori falképrészletet. Használja a Foglalkoztató asztalon található eszközöket, színes ceruzákat, zsírkrétákat.

Ne használjon élénk, direkt színeket a kiegészítésre. Ne feledje, a középkorban nagyon kevés színt: az okkert (sárga), a vöröset és a feketét ismerték és alkalmazták. A finomabb színeket és árnyalatokat ezek keverésével, illetve mésszel hígítva érték el. A kék szín helyett is mésszel kevert fekete festéket használtak.

Azonosításhoz használja a „Restaurálás helyszínei” lapokon látható képeket.

Falképfeltárási lapok



Szent Anna harmadmagával (Mettercia)
Feketegyarmat, ref. templom, XV. század közepe



Apostolok az Utolsó vacsora jelenetéből
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Részlet az Angyali üdvözlés jelenetéből
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Keresztrefeszítés
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Királyok imádása
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Menekülés Egyiptomba, Jézus bemutatása a templomban, Gerény, g.k. templom, 1360-as évek



Mária a kisdéd Jézussal
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Krisztus az Olajfák-hegyén
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Részlet a Keresztrefeszítés jelenetéből
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Krisztus és az apostolok az Utolsó vacsora jelenetéből
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek

Falképfeltárási lapok



Királyok imádása jelenetnek részlete
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Imádkozó Krisztus az Olajfák hegyén
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Sírató asszonyok az Utolsó ítélet jelenetéből
Gidófalva, református templom, XV. század



Szent László és Szent István alakja a karzat alatt
Huszt, református templom, XV. század



Birkózásjelenet a Szent László-legendából
Sepsikilyén, unitárius templom, XIV. század



Részlet az Utolsó ítéletből
Sepsikilyén, unitárius templom, XIV. század



Ütközet a Szent László-legendából
Sepsikilyén, unitárius templom, XIV. század



Krisztus töviskoronázása
Sepsikilyén, unitárius templom, XIV. század



Krisztus Mandorlában az Utolsó ítélet jelenetéből
Sepsikilyén, unitárius templom, XIV. század



Keresztvitel. Részlet a Passió ciklusból
Sepsikilyén, unitárius templom, XIV. század

Falképfeltárási lapok



Utolsó vacsora és Júdás csókja jelenetek
Sepsikilyén, unitárius templom, XIV. század



Ütközet jelenete a Szent László-legendából
Sepsikilyén, unitárius templom, XIV. század



Harosnán angyal, XV. század közepe
Részlet a küiküllővári ref. templom falképéből



Krisztus feje a Sírba tétel jelenetéből
Palágykomoróc, ref. templom, XIII. század vége



Részlet a Szent László-legendából
Palágykomoróc, ref. templom, XIII. század vége



A lány feje a Szent László-legendából
Palágykomoróc, ref. templom, XIII. század vége



Császár és kísérete a Szent György-ciklusból
Sítér, református templom apszisfala, XIV. század

Falkép-restaurálási lapok



Keresztelő Szent János
Bádok, református templom, XIV. század



Trónoló Madonna és Keresztelő Szent János
Bádok, református templom, XIV. század



Részlet a Keresztrefeszítésből
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Mária a gyermek Jézussal
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Maiestas Domini
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Térdelő Gáspár a Királyok imádása jelenetből
Gidófalva, református templom, XV. század



Részlet a Bevonulás Jeruzsálembe jelenetből
Gidófalva, református templom, XV. század



Részlet a Bevonulás Jeruzsálembe jelenetből
Gidófalva, református templom, XV. század

Falkép-restaurálási lapok



Balga szűz a diadalív béléten
Nyárádszentlászló, unitárius templom, XV. század vége



Balga szűz a diadalív béléten
Nyárádszentlászló, unitárius templom, XV. század vége



Mária a Madonna a gyermek Jézussal jelenetből
Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek



Szakállas, glóriás fej, töredék
Palágykomoróc református templom, XIII. sz. vége



A kun feje a Szent László-legendából
Palágykomoróc, református templom, XIII. század vége



Gyertyát tartó angyal a Madonna a gyermek Jézussal jelenetből, Gerény, görögkatolikus templom, 1360-as évek

Régészeti kutatás



Régészeti láda a kiállításon

A történeti épületek jelenlegi állapota több átépítés, átalakítás, bővítés, során alakult ki.

Évszázadok során az egyházi és világi építetők rendszerint a korábbi épületek megmaradt alapjainak és falainak a felhasználásával építkeztek. Ha más formában, nagyobb méretben is emelték az új épületet, a régebbi alapfalakat nem bontották el, azokra, vagy azok beépítésével emelték az új falakat.

Ahhoz, hogy meghatározható legyen egy épület pontos építéstörténete, szükség van az egymást fedő vakolat- és mészrétegek egymáshoz való viszonyának a meghatározására, az alattuk található építészeti elemek megismerésére, illetve a föld mélyén rejlő alapfalak feltárására. A felmenő falakat a falkutatás során vizsgálják, míg a talajszint alatt rejlő részeket a régészeti ásatások során tárják fel.

Az épületek belső tereiben és a falakon kívül végzett ásatások során nemcsak a korábbi épületek alapfalai, építészeti töredékek, kőfaragványok kerülnek elő szép számban, hanem sírok is. A megbolygatatlan sírokból általában gazdag leletanyagra lehet számítani.

Ezek a leletek fontos információval szolgálnak az építetőköről, a helyi közösségről és a patrónusokról, ugyanis a középkorban a templomokon belül és az azok mellett létesített megszentelt temetőben temetkeztek.

Az Árpád-korban csak az alapítók, a patrónusok és családtagjaik temetkeztek a templomokba. A késő középkortól kezdve azonban, ez a lehetőség már az anyagilag tehetősebbek számára is nyitva állt. A templom közvetlen közelében, a déli oldalon szintén kerülhetnek elő leletekben gazdag sírok, hiszen ez az oldal is előkelő helynek számított, ide is a jobb módúak sírjai kerültek. Ezzel szemben a templomok északi oldalát a középkorban kerültk, ide nem létesítettek sírokat.

A kiállításon található régészeti ládában a látogatók kipróbálhatják a régészeti ásatást. A láda mélyén rejlő, a támogatott régészeti kutatások helyszínein előkerült ékszerek, ruházati díszek, pénzérmék, cserépedény-töredékek mintájára készült „leletek” „feltárása” során a látogatók maguk is megtapasztalhatják a régészeti ásatást, és a feltárt leletek azonosításának izgalmát.

1. Műemléképületek építési korszakainak a pontos meghatározásához elengedhetetlen az egymásra és egymás mellé emelt alapfalak feltárása. Nagyobb beavatkozásokat megelőzően az épületen kívül és belül régészeti ásatást végeznek, mely során a kutatók tisztázzák a föld mélyén megmaradt falmaradványok egymáshoz való viszonyát, ezzel fontos ismereteket nyernek az épület különböző építési periódusairól.



A kismuzsalyi romtemplom régészeti feltárása

2. A templombelsőben és közvetlen környezetükben folytatott ásatások nemcsak az épület alapfalait tárják fel, hanem temetkezési helyeket, gyakran, egymás fölé létesített sírokat is találnak, amelyekből nem ritkán változatos leletanyag kerül elő. Pénzérmék, ruhadarabok, drágakövek, aranyból, ezüsből készült ékszerek, üveggyöngyök, üveg és fémtárgyak, agyagedények és töredékek, valamint különféle más időtálló anyagból készült tárgyak a leggyakoribb leletek.



Fiatal régészek a kismuzsalyi ásatáson

3. Az ásatások megkezdésekor a régészek szelvényeket nyitnak, amelyekben rétegről rétegre haladnak, és rögzítik az előkerülő leleteket. Minden egyes tárgyat részletes leírással, rajzzal, fényképpel dokumentálnak, majd megtisztítják, és egy gyűjtőhelyre szállítják. Azonosításuk, és kormeghatározásuk jellegzetességeik, előkerülési helyük, a talajréteg és analógiák (hasonló tárgyak) alapján, illetve tudományos anyagvizsgálati módszerekkel történik.



Az ásatás során feltárt leletek összegyűjtése



A régészeti ládában elrejtett tárgyak

Feladat:

Nyisson régészeti kutatóárrkokat, és próbálja megtalálni a homokba elrejtett, köztük a fenti képen látható tárgyakat.

Tisztítsa meg a talált „leletet”, majd a Régészeti leletek képein látható analógiák alapján kísérelje meg beazonosítani, és megállapítani, hogy melyik korból származik.

A gerényi XII-XV. századi, jelenleg görögkatolikus templom régészeti ásatásainak leletei



Ásatás a templom közvetlen környezetében



Az ásatás során a templom mellett feltárt sír



Ásatási szelvény a templom mellett



Cserépedény, XVII. század
Belül zöld mázas
Méretek:
Perem: 17,8 cm
Alj: 12,2 cm
Magasság: 25,1 cm

Pénzérték

Dénár. Károly Róbert. 1336.

Dénár. I. Lajos. 1358-1371.

Quarting. Zsigmond. 1430-1437.

Dénár. I. Ulászló. 1440-1444.

Obolus. Corvin Mátyás. 1468-1470.



Pénzérték

1-2.
Mátfél koronás. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1622.
Mátfél koronás. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1623.

3-4.
Mátfél koronás. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1623.
Mátfél koronás. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1623.

5-6.
Mátfél koronás. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1623.
Mátfél koronás. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1624.

7-8.
Mátfél koronás. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1624.
Három garas. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1621.

9-10.
Három garas. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1622.
Három garas. Lengyel királyság. III. Vasa Zsigmond, 1622.



Ékszerek

1.
Pecsétgyűrű
Ezüst. Lapja liliummal dekorált
Típusa a XIII. századtól ismert

2.
Pecsétgyűrű
Ezüst. Lapja nyolcszög alakú, szélessége 1,3 cm
A gyűrű felülete mértani alakzatokkal dekorált
A XVI-XVII. századra datálható

3.-3a.
Hajtű. Csak a feje maradt fenn
Aranyozott, belül üres golyó, melyet borda oszt ketté. Felső részén foglalatban piros ékkő, felületén bekarcolt díszítés
A XVI-XVII. századra datálható



Nagymuzsaly határában található középkori romtemplom régészeti feltárása és leletei



A romtemplom



Ásatási szelvény



Feltárt sírok



XVII. századi cserépedény maradványai

Ékszerek és viseleti díszek, XVI-XVII. század

1. Hajtű. Ezüst. Hossza 10 cm
Fejének átmérője 2,5 cm
2. Hajtű. Ezüst. Hossza 9,6 cm
Fejének átmérője 2,4 cm
3. Hajtű. Ezüst. Hossza 5,2 cm
4. Hajtű. Ezüst. Hossza 6,8 cm
5. Hajtű. Ezüst. Hossza 7,1 cm
6. Francia kapcsok. Ezüst



Pénzérmék, XV-XVI. század

Zsigmond. Quaring, 1430-1437.

Zsigmond. Parvus, 1386-1437.

I. Ulászló. Dénár, 1442.

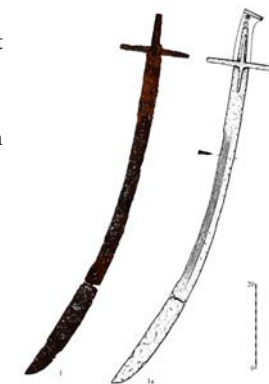
II. Lajos. Dénár, 1521.

II. Lajos. Obolus, 1516-1526.



Szablya, XVI. század

A nemesi sírból előkerült szándékosan kettétört szablya a család férfiágának megszakadását jelzi.
Hossza: 82 cm
Markolata: 9,2 cm
Pengéjének szélessége az élénél 4,3 cm, közepén 3,5 cm, markolatánál 3,8 cm



XVII. századi sarkantyú

A palágyi (ma Palágykomoróc része) XIII. századi református templom régészeti ásatása során előkerült leletek



A palágyi református templom



A templomban folytatott ásatás



Textilzárjegy, XVI. század vége

A posztóvégre erősített textilzárjegy a templom mellett került elő. Átmérője 2,1x2,2 cm, súlya 11,42 g. A szilésiai Chojnów (németül Haynau) városából származik. 1560-1590 közötti időszakra datálható.

Hajtű, XVI. század második fele

Feje 1,7 cm átmérőjű, belül üres gömb, melyet középen érdes felületű borda oszt ketté. Felső része henger alakú díszítéssel végződik, és kisebb, vörös üvegdarabkák díszítik. A felső félgömb felületén apró golyók és alig kivehető, bekarcolt körök és vonalkák kombinációja látható. A gömb alsó része nem dekorált, hozzá erősítették a tűt. Az ékszer teljes hossza 11 cm. Használatának ideje a XVI. század második felére tehető.

Pártát díszítő aranyveretek
XVI. század második fele, XVII. század eleje



Aranygyűrű
XVII. század

Felső részét fekete zománccal vonták be. Foglalatában zöld kő, valószínűleg chrysoprase (?). A gyűrű súlya 5,07 g., belső átmérője 1,8 cm.



Pénzek

1. Dénár. Mária királynő. 1385-1395.
2. Parvus. Zsigmond. 1387-1427.
3. Obolus. II. Ulászló. 1500-1502.
4. Dénár. II. Lajos. 1521.
5. Lengyel érme. III. Zsigmond. 1622.
6. 15 krajcár. IV. Ludwick (Szilészia). 1663.



Aranyboglárok a kükküllővári református templomból



Kükküllővár Árpád-kori eredetű református templomának 1896-1898 között végzett átfogó felújítása során a templomtértől korábban leválasztott szentélyben, egy kriptába vezető lépcső került elő. A kriptában három főúri hölgy koporsóját találták meg, amelyekből ékszerek, ruha-, párna- és szőnyegdarabok kerültek elő. Az egyik koporsóban talált különösen gazdag ékszerleletet, kezdetben Bebek György feleségének Patóchy Zsófiának, a templom fő támogatójának tulajdonították, hiszen a templomban őrizték fehér márvány szarkofágját, amelyet veje, Báthory István készíttetett. A későbbi kutatások kiderítették, hogy az ékszerek unokájának, Kendy Zsófiának a ruházatát díszítették. Az egyházközség a szarkofágot a leletekkel együtt az Erdélyi Múzeumi Egyesületnek eladta. Jelenleg a szarkofág a bukaresti történelmi múzeumban, az ékszerek, köztük a 95 darabos boglárolelet zöme a kolozsvári Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeumban, 4 darab pedig Magyarországon, az Iparművészeti Múzeumban található. A gombformájú, ruhára felvarrt ékszerek, a boglárok rendkívül népszerűek voltak a XVI. sz.-ban. A különböző méretű és formájú boglárok szép számban kerültek a magyar előkelőségek díszes ruházatára, amelyekben általában el is temették őket. Boglárok több helyszínen is kerültek elő, de a kükküllővári nagyszámú virágformájú boglárolelet leggazdagabb eddig előkerült hasonló anyag.



Anyaga: 22 karátos arany, gyöngy, gyémánt
Mérete: 2,4 cm
Technika: filigrán, beágyazott zománc
Készítés ideje, helye: XVI. sz. vége, Magyarország
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeuma, Kolozsvár



Anyaga: 22 karátos arany, gyöngy, gyémánt
Mérete: 2,4 cm
Technika: filigrán, beágyazott zománc
Készítés ideje, helye: XVI. sz. vége, Magyarország
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeuma, Kolozsvár



Anyaga: 22 karátos arany, gyöngy, gyémánt
Mérete: 2,4 cm
Technika: filigrán, beágyazott zománc
Készítés ideje, helye: XVI. sz. vége, Magyarország
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeuma, Kolozsvár



Hátoldal (VR monogrammal)
Anyaga: 22 karátos arany
Mérete: 2,4 cm
Technika: cizellálás
Készítés ideje, helye: XVI. sz. vége, Magyarország
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Erdélyi Nemzeti Történelmi Múzeuma, Kolozsvár



Anyaga: 22 karátos arany, gyöngyök
Mérete: átmérő: 1,3 cm, magasság: 0,7 cm, súly: 0,7 g
Technika: filigrán, beágyazott zománc
Készítés ideje, helye: XVI. sz. vége, Magyarország
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Iparművészeti Múzeum, Budapest



Anyaga: 22 karátos arany
Mérete: átmérő: 1,2 cm; magasság: 0,8 cm, súly: 0,7 g
Technika: filigrán, beágyazott zománc
Készítés ideje: XVI. sz. vége
Készítés helye: Magyarország (feltehetően)
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Iparművészeti Múzeum, Budapest



Anyaga: 22 karátos arany
Mérete: átmérő: 1,5 cm; magasság: 0,8 cm; súly: 0,8 g
Technika: filigrán, beágyazott zománc
Készítés ideje, helye: XVI. sz. vége, Magyarország
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Iparművészeti Múzeum, Budapest



Anyaga: 22 karátos arany
Mérete: átmérő: 1,7 cm; magasság: 0,6 cm; súly: 1,1 g
Technika: filigrán, beágyazott zománc
Készítés ideje: XVI. sz. vége
Készítés helye: Magyarország (feltehetően)
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Iparművészeti Múzeum, Budapest



Anyaga: 22 karátos arany
Mérete: átmérő: 1,7 cm; magasság: 0,6 cm; súly: 1,1 g
Technika: filigrán, beágyazott zománc
Készítés ideje, helye: XVI. sz. vége, Magyarország
Fellelésének helye: Kendi Zsófia koporsója, kükküllővári református templom, kriptá
Fellelésének ideje: 1896-1898
Őrzés helye: Iparművészeti Múzeum, Budapest

Foglalkoztatóasztal



A kiállításlátogatás fontos állomása, a foglalkoztatóasztal.

A körülülhető asztalon elhelyezett eszközök elsősorban azt a célt szolgálják, hogy a legfiatalabb látogatóknak is izgalmas, tartalmas és maradandó élményt nyújtson a kiállítás, miközben játékos módon megismerkedhetnek a támogatásában részesült helyszínek legbecsebb értékeivel.

Természetesen az idősebbek és a felnőttek is találhatnak itt elfoglaltságot. Ők, a híres erdélyi festődinasztia, az Umlingok tehetségét

máig híven őrző színes, festett fakazetták másolatainak, számukra is kihívást jelentő, kirakásával próbálkoznak.

A kiszínezhető lapokra az erdélyi és kárpátaljai protestáns templomok színes faberendezéseinek legszebb darabjai kerültek. Ezek látványos díszítése és élénk színvilága alkalmas a kisgyerekek figyelmét lekötő színező feladatokra.

Találhatók itt más feladatokat is, mint a „toronyépítés”, ahol két erdélyi templom viharban ledőlt toronysisakját tudják virtuálisan visszaépíteni.

Kirakós táblák



Gránátalma-motívumos festett kazetta a XV. századi farnasi református templom 1750-ben id. Umling Lőrinc által festett kazettás mennyezetéről. A kép halszállkás keretezése, a mester jellegzetes díszítő motívuma volt.



A gránátalma-motívumos kazettát ábrázoló kirakós tábla a kiállításon



Gólyát ábrázoló kazetta a farnasi református templom id. Umling Lőrinc által festett kazettás mennyezetéről.



A gólyamotívumos kirakós tábla a kiállításon

Toronyépítés színezőlapok



A frissen felújított XV. században épült kutyfalvi református templom 2012-ben, és a 2016 júniusában, a tomboló viharban ledőlt toronysisak nélkül



Az 1901-1903 között Alpár Ignác tervei alapján épült igazfalvi református templom a 2017 szeptemberében pusztító vihar előtt és a viharban ledől toronysisak nélkül

Színezőlapok



Virágornamentikás kazetta a szótárai református templom 1743-ban, a neves Gyalui Asztalos János műhelyében készült kazettás mennyezetéről. A tábla egyike az 1836-ban élénkebb színekkel újrifestett 36 táblának.



A farnasi református templom festett szószekekősarának kazettája
Festette a kalotaszegi festett templomi berendezések híres készítője, id. Umling Lőrinc 1750-ben.



Festett padmellvédkazetta a farnasi református templomból
Festette ifj. Umling Lőrinc 1790-ben.



Festett padmellvédkazetta a farnasi református templomból. Festette ifj. Umling Lőrinc 1790-ben.



Festett kazetta a nyárádszentmártoni unitárius templom mennyezetéről
Festette Nyárádgálfalvi Kozma Mihály és Havadi András 1667-ben.



Festett kazetta a nyárádszentmártoni unitárius templom mennyezetéről
Festette Nyárádgálfalvi Kozma Mihály és Havadi András 1667-ben.



Virágornamentikás festett kazetta a nyárádszentmártoni unitárius templom mennyezetéről
Festette Nyárádgálfalvi Kozma Mihály és Havadi András 1667-ben.



Virágornamentikás festett kazetta a nyárádszentmártoni unitárius templom mennyezetéről
Festette Nyárádgálfalvi Kozma Mihály és Havadi András 1667-ben.



Festett kazetta a nyárádszentmártoni unitárius templom kiemelkedően értékes mennyezetéről
Festette Nyárádgálfalvi Kozma Mihály és Havadi András 1667-ben.



Virágornamentikás festett kazetta a csetfalvi református templom híres mennyezetéről
A díszítő motívumok közt kiemelt szerepet kapott a tulipán. Festette Asztalos Lándor Ferenc 1753-ban.



Virágornamentikás festett kazetta a csetfalvi református templom híres mennyezetéről
A díszítő motívumok közt kiemelt szerepet kapott a tulipán. Festette Asztalos Lándor Ferenc 1753-ban.



Festett kazetta a krasznai református templom mennyezetéről
Készítette Pataki Asztalos János 1736-ban.





A munkálatok közreműködői és támogatói

Az épületfelméréseket készítették

Küküllővár, református templom

Rábel István (Veszprém)

Bátfa, református templom

Szarvas Gábor, Szarvas Péter, Tulay Makszim (Ungvár)

Kimuzsaly templomrom

Dőry Zsolt, Mészáros Ábel, Péterffy Orsolya, Pukánszky Gabriella, Veörös András (Budapest)

A gerényi görögkatolikus templom, a palágykomoróci református templom és a kismuzsalyi romtemplom régészeti feltárását végezték:

Ungvári Nemzeti Egyetem régész expedíciója

Ásatásvezető régész:

Volodimir Mojzsasz, az UNE Balahuri Eduárd Régészeti Múzeum igazgatója

Az ásatásban részt vettek:

Ungvári Nemzeti Egyetem Történelem és Nemzetközi Kapcsolatok Karának történész diákjai (Gerény, Palágykomoróc)

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának régész hallgatói (Kismuzsaly)

A leletek őrzési helye:

Nagyszőlősi Helytörténeti Múzeum

Ungvári Megyei Lehoczky Tivadar Helytörténeti Múzeum

A teljes körűen helyreállított helyszínek munkálatait végezték és támogatták

Bodrogszentes, református templom

A helyreállítás tervezője: Káldi Gyula (Budapest)

Kő és farestaurátor: Mgr. art Martin Kukura (Igló)

Mgr. art Rudolf Boros (Nagymihály)

Építészeti kivitelezés: Stark István (Visk)

Támogatók

Nemzeti Örökség Program,
Határon túli magyar kulturális örökség megóvása (2003 – 2005)
Szlovák Kulturális Minisztérium

Énlaka, unitárius templom

Farestaurátor: Mihály Ferenc (Szováta)

Támogatók

Kárpát-medencei Örökségvédelmi Program (2014-2015)

Gerény, görögkatolikus templom

A helyreállítás tervezője: Szarvas Péter (Ungvár)

Fotogrammetriai felmérés: Vajda József (Szentendre)

Régészeti kutatás: Volodimir Mojzsasz (Ungvár)

Restauratori felügyelet: Lángi József (Székesfehérvár)

Építészeti kivitelezés: Stark István (Visk)

Támogatók

Pro Professione Alapítvány
Bethlen Gábor Alap

Küküllővár, református templom

A helyreállítás tervezője, régészeti feltárás: Emődi Tamás (Nagyvárad)

Tartószerkezeti szakvélemény: Benke István és Makay Dorottya (Kolozsvar)

Dendrokronológiai kutatás: Botár István (Csíkszereda)

Falképrestaaurálás: Lángi József (Székesfehérvár)

Kőrestaaurálás: Kiss Zoltán (Kolozsvar)

Asztalos munkák: Király László (Felvinc)

Ablak restaaurálás: Egri István (Szászfenes)

Építészeti kivitelezés:

Frudalma Construct Kft (Szilágynagyfalu)

Laszlocons Kft (Erdőszentgyörgy),

Támogatók

Kárpát-medencei Örökségvédelmi Program (2011)

Nemzeti Kulturális Alap

Palágykomoróc

A helyreállítás tervezője: Káldi Gyula (Budapest)

Tartószerkezeti szakvélemény: Tulay Makszim (Ungvár)

Régészeti kutatás: Volodimir Mojzsasz (Ungvár)

Falképrestaaurálás: Kiss Lóránd (Marosvásárhely)

Kőrestaaurálás: Kovács István (Miskolc)

Építészeti kivitelezés: Stark István (Visk)

Támogatók:

Nemzeti Örökség Program, Határon túli magyar kulturális örökség megóvása (2005, 2006)

Siter, református templom

A helyreállítás tervezője: Emődi Tamás (Nagyvárad)

Falkutatás és régészeti feltárás: Emődi Tamás, Lakatos Attila (Nagyvárad)

Festőrestaaurátor: Lángi József (Székesfehérvár), Kiss Lóránd (Marosvásárhely)

Farestaurátor: Mihály Ferenc (Szováta)

Építészeti kivitelezés: Stark István (Visk), Bálint Ferenc (Székelyudvarhely)

Támogatók

Nemzeti Örökség Program, Határon túli magyar kulturális örökség megóvása (2001, 2003, 2005)

Oktatási- és Kulturális Minisztérium Egyházi Kapcsolatok Titkársága,

Román Művelődés- és Vallásügyi Minisztérium

Illyés Közalapítvány

Szülőföld Alap

Kampeni (Hollandia) Gyülekezet

Bihar megyei Tanács

Csatár Község Önkormányzata

Kárpát-medencei Örökségvédelmi Program (2013)

Szászsebes, ferencrendi templom

Művezetés: Márton Judit (Marosvásárhely)

Kőrestaaurátor: Kiss Zoltán (Kolozsvar)

Építészeti kivitelezés: Sgrafitto Kft (Erdőcsinád)

Támogatók

Kárpát-medencei Örökségvédelmi Program (2011)

Szászsebesi Polgármesteri Hivatal

Román Művelődési- és Vallásügyi Minisztérium

Fehér Megyei Tanács

Emberi Erőforrás Minisztériuma

Tiszaököny, görögkatolikus templom

A helyreállítás tervezője: Káldi Gyula (Budapest)

Farestaurátor: Szabó József (Visegrád)

Építészeti kivitelezés: Stark István (Visk)

Támogatók

Kárpát-medencei Örökségvédelmi Program (2015)

Helységjegyzék

Település	Település neve ország nyelven	Ország	Térség	Település	Település neve ország nyelven	Ország	Térség
Alvinc	Vințu de Jos	Románia	Fehér megye	Kökös	Chichis	Románia	Kovászna megye
Ákos	Acăț	Románia	Szatmár megye	Köröskisjenő	Ineu de Criș	Románia	Bihar megye
Bádok	Bădești	Románia	Kolozs megye	Kraszna	Crasna	Románia	Szilágy megye
Bátfa	Батфа	Ukrajna	Ungvári járás	Kutyfalva	Cuci	Románia	Maros megye
Berekeresztúr	Băra	Románia	Maros megye	Küküllővár	Cetatea de Baltă	Románia	Fehér megye
Bene	Бене	Ukrajna	Beregszászi járás	Lakszakállas	Sokolce	Szlovákia	Nyitrai kerület
Beregszász	Берегове	Ukrajna	Beregszászi járás	Laskó	Lug	Horvátország	Észak-Baranya
Bodrogszentés	Svätúše	Szlovákia	Kassai kerület	Magyarremete	Remetea	Románia	Bihar megye
Borberek	Vurpăr	Románia	Fehér megye	Magyarszovát	Suatu	Románia	Kolozs megye
Csetfalva	Четфалва	Ukrajna	Beregszászi járás	Marosillye	Ilia	Románia	Hunyad megye
Csécs	Čečeјovce	Szlovákia	Kassai kerület	Marosvásárhely	Târgu Mureș	Románia	Maros megye
Csomafája	Ciumăfaia	Románia	Kolozs megye	Mezőgecse	Геча	Ukrajna	Beregszászi járás
Domonkosfa	Domanjșevci	Szlovénia	Muravidék	Mikháza	Călugăreni	Románia	Maros megye
Ége	Ighiu	Románia	Hargita megye	Nagyszőlős	Виноградів	Ukrajna	Nagyszőlősi járás
Énlaka	Inlăceni	Románia	Hargita megye	Nyárádszentlászló	Sănavsii	Románia	Maros megye
Erdőcsinád	Pădureni	Románia	Maros megye	Nyárádszentmárton	Mitrești	Románia	Maros megye
Felsővály	Vyšné	Szlovákia	Besztercebányai kerület	Oltszem	Olteni	Románia	Kovászna megye
Fancsika	Фанчиков	Ukrajna	Nagyszőlős járás	Ormány	Orman	Románia	Kolozs megye
Farnas	Sfăraș	Románia	Szilágy megye	Palágykomoróc	Паладь Комарівці	Ukrajna	Ungvári járás
Feketegyarmat	Iermata Neagră	Románia	Arad megye	Péder	Peder	Szlovákia	Kassai kerület
Fületelke	Filitelnic	Románia	Maros megye	Radnót	Iernut	Románia	Maros megye
Gerény	Горяни	Ukrajna	Ungvár része	Sepsikilyén	Chilieni	Románia	Kovászna megye
Gidófalva	Ghidfalău	Románia	Kovászna megye	Siter	Șișterea	Románia	Bihar megye
Gyulafehérvár	Alba Iulia	Románia	Fehér megye	Szászsebes	Sebeș	Románia	Fehér megye
Halmágy	Hălmeag	Románia	Brassó megye	Szentdemeter	Dumitreni	Románia	Hargita megye
Harcó	Hărtău	Románia	Maros megye	Szerbcsernye	Српска Црња	Szerbia	Közép-bánsági körzet
Hontvarsány	Kalinčiakovo	Szlovákia	Nyitrai kerület	Sztána	Stana	Románia	Kolozs megye
Huszt	Хуст	Ukrajna	Husztai járás	Tacs	Tonciu	Románia	Beszterce-Naszód megye
Igazfalva	Dumbrava	Románia	Temes megye	Tancs	Tonciu	Románia	Maros megye
Iske	Ižkovce	Szlovákia	Kassai kerület	Técső	Тячів	Ukrajna	Técsői járás
Kálnok	Calnic	Románia	Kovászna megye	Tiszabökény	Тисобикень	Ukrajna	Nagyszőlős járás
Kámaháza	Kamovci	Szlovénia	Muravidék	Tomalja	Tornaľa	Szlovákia	Besztercebányai kerület
Keresd	Criș	Románia	Maros megye	Vedresábrány	Abrămuț	Románia	Bihar megye
Kismuzsaly	Мужієве	Ukrajna	Beregszászi járás	Visk	Вишково	Ukrajna	Husztai járás
Kiszsolna	Jelna	Románia	Beszterce-Naszód	Zemplén	Zemplín	Szlovákia	Kassai kerület
Kolozsvár	Cluj-Napoca	Románia	Kolozs megye	Zsip	Žip	Szlovákia	Besztercebányai kerület

Tárgymutató

A

Alpár Ignác 78
 Alvinc 116
 Református templom 57
 Video 67
 Angyali üdvözet 89
 Asztalos Lándor Ferenc 109

Á

Ákos 116
 Konferencia 67
 Video 67

B

Bádok 116
 Református templom, falképek 92
 Balga szűzek 93
 Bátfa 116
 Református templom 12, 114
 Báthory István 71
 Bene 116
 Református templom 19
 Beregszász 116
 Berekeresztúr 116
 Video 67
 Bethlen Gábor fejedelem 57
 Bethlen István 36
 Bodrogszentes 116
 Hanganyag 66
 Református templom 32–35, 53, 114
 Borberek 116
 Video, református templom 67

C

Cibórium 43

Cs

Csécs 116
 Video 67
 Csetfalva 116
 Református templom 19
 Festett kazetták 109
 Csomafája 116
 Cinteremkapu 26

D

Domonkosfa 116

E

Erdőcsinád 116
 Virtuális bejárás 67

É

Ége 116
 Református templom 23
 Énlaka 116
 Hanganyag 66
 Konferencia 67
 Unitárius templom 28–31, 114
 Kazettás mennyezet 84–85

F

Fancsika 116
 Görögkatolikus templom 54, 57
 Farnas 116
 Konferencia 67
 Református harangláb 25, 27
 Református templom 69
 Fakerítés és -kapu 26
 Festett kazetta 105, 107
 fekete 58
 Feketegyarmat 116
 Ref. templom falképek 63, 87, 89
 Felsővály 116
 Video 67
 Fületelke 116
 Kaputorony, evangélikus templom 55

G

Gerény 116
 Görögkatolikus templom 48, 50, 114
 Falképek 61, 80, 83, 89–90, 92, 93
 Régészeti leletek 96–97
 Hanganyag 66
 Gidófalva 116
 Református templom
 Falképek 87, 88, 90, 92
 Giotto di Bondone 72
 Guckkasten 68

Gy

Gyalui Asztalos János 107
 Gyulafehérvár 116
 Fejedelmi kapu, r.k. székesegyház 54
 Református templom 56
 Video 67

H

Halmágy 116
 Lutheránus templom 23
 Harcó 116
 Konferencia 67
 Havadi András 108, 109
 Hontvarsány 116
 Konferencia 67
 Református templom 19
 Huszka *lásd* Huszka József
 Huszka József 58–62, 80
 Huszt 73, 116
 Református templom 19, 69
 Falképek 90

I

Igazfalva 116
 Református templom
 Toronycsillag és buzogány 78–79
 Toronyépítés kifestő 106
 Iske 116
 Református templom 20

J

Jézus élete 50, 61, 83
 Júdas csókja 82, 83

K

Kallós Kálmán 63–64
 Kálnok 116
 Konferencia 67
 Unitárius harangláb 25, 27
 Kordokumentumok 74–75
 Kámaháza 116
 Konferencia 67
 Római katolikus harangláb 25
 Keresd 116
 Bethlen-várkastély 88
 Keresztelő Szent János 92
 Keresztrefeszítés 82, 89
 Királyok imádása 83, 89
 Kismuzsaly 116
 Romtemplom 13, 114
 Régészeti leletek 98–99
 Kiszsolna 116
 Konferencia 67
 Lutheránus templom
 Boltozati konzol 72
 Kolozsvár 116

Konferencia 67
 Koronaváros 19, 71, 73
 Kökös 117
 Unitárius templom 21
 Köpönyeges Mária 65, 81
 Köröskisjenő 117
 Református templom 15, 16, 23, 56
 Kraszna 117
 Református templom
 Festett kazetta 109
 Krisztus az Olajfák-hegyén 89
 Krisztus élete *lásd* Jézus élete
 Kuttyfalva 117
 Református templom 106
 Toronyépítés kifestő 106
 Üzenetpalack 76–77
 Küküllővár 117
 Hanganyag 66
 Konferencia 67
 Református templom 11, 36–39, 53, 91,
 102, 114

L

Lakszakállas 117
 Református templom 20
 Laskó 117
 Református templom 20, 57
 Lendva
 Konferencia 67
 Lugossy József 42

M

Magyarremete 117
 Video 67
 Magyarszovát 117
 Unitárius templom 54
 Maestas Domini 43, 54, 61, 81, 92
 Majuszkula (csupa nagybetű) 42
 Mandorla 81. *lásd* Maestas Domini
 Marosillye 117
 Sarlós Boldodgasszony r. k. plébánia-
 templom 21
 Marosvásárhely 117
 Minorita templom és kolostor 15, 17, 55
 Menekülés Egyiptomba 83
 Menekülés Egyiptomba, 89
 Mettercia 63, 89
 Mezőgecse 117
 Kajdy-kúria 53
 Video 67

Mikháza [117](#)
 Ferences templom [69](#)
 Konferencia [67](#)
 Möller István [46, 47](#)
 Műemlékek Országos Bizottsága [44, 58, 61](#)

N

Nagyszőlős [117](#)
 Nyárádgálfalvi Kozma Mihály [108, 109](#)
 Nyárádszentlászló [117](#)
 Unitárius templom [69](#)
 Falképek [93](#)
 Nyárádszentmárton [117](#)
 Unitárius templom
 Festett kazetták [108, 109](#)

O

Olajfák hegyén [83](#)
 Oltszem [117](#)
 Konferencia [67](#)
 Ormány [117](#)
 Református templom [21](#)

P

Palágykomoróc [117](#)
 Hanganyag [66](#)
 Református templom [44–47, 114, 115](#)
 Falképek [91, 93](#)
 Régészeti leletek [100–101](#)
 Passiójelenetek [59, 60, 82](#)
 Pataki Asztalos János [109](#)
 Péder [117](#)
 Református templom
 Sírkő [70](#)

R

Radnót [117](#)
 Várkastély [23, 57](#)
 II. Rákóczi György [73](#)
 Rómer Flóris [42, 43, 63](#)

S

Sepsikilyén [117](#)
 Unitárius templom [59](#)
 Falképek [59, 65, 80, 81–82, 88, 90–91](#)
 Siter [117](#)
 Hanganyag [66](#)

Református templom [40–43, 69, 91, 115](#)
 Video [67](#)

Sz

Szászsebes [117](#)
 Ferencrendi templom [48, 51, 54, 115](#)
 Szegény Lázár története [42](#)
 Szentdemeter [117](#)
 Római katolikus templom [87](#)
 Szent György-ciklus. *lásd* Szent György-
 legenda
 Szent György-legenda [42, 64](#)
 Szent László és Szent István alakja [90](#)
 Szent László-legenda [46, 47, 59, 81, 93](#)
 Szent Móric ábrázolás [42](#)
 Szerbcsernye [117](#)
 Video [67](#)
 Sztána [117](#)
 Református templom, kazetta
 Színezőlap [107](#)
 Sztehlo Ottó [32, 33, 44, 46](#)

T

Tacs [117](#)
 Tancs [117](#)
 Técső [117](#)
 Református templom [55](#)
 Szószéklapok [71](#)
 Tiszabökény [117](#)
 Görögkatolikus templom [49, 56, 115](#)
 Hanganyag [66](#)
 Tomalja [117](#)
 Református templom [20, 55](#)
 Tratteggio [84](#)
 Trónoló Madonna [92](#)

U

Umling Lőrinc [105, 107](#)
 Ungvár, Skanzen Múzeum. *lásd* Viski
 parasztház
 Utolsó ítélet [38, 60, 65, 81, 90](#)
 Utolsó vacsora [55, 60, 62, 82, 83, 89](#)

V

Vedresábrány [117](#)
 Református templom [16, 17, 56](#)
 Video [67](#)
 Visk [117](#)

Református templom
 Festett pad [73](#)
 Video [67](#)
 Viski parasztház [53](#)
 Vonalkázásos módszer [65, 88. lásd](#) Trat-
 teggio

Z

Zemplén [117](#)
 Református templom [16](#)

Zs

Zsip [117](#)

Kiadja a Teleki László Alapítvány

Felelős kiadó: Dr. Diószegi László

Nyomdai munkák: Keskeny és Társai 2001 Kft.

Felelős vezető: Ifj. Keskeny Árpád